

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra občanského práva

Diplomová práce

**Překážky manželství, jejich právní následky a
případná konvalidace**

Zuzana Valentová

Plzeň, 2014

Prohlášení autora o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Překážky manželství, jejich právní následky a případná konvalidace“ zpracovala samostatně za použití pramenů v této práci uvedených.

V Plzni dne 27. března 2014

.....

Zuzana Valentová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala zejména svému vedoucímu diplomové práce JUDr. Jindřichu Psutkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a podnětné připomínky v průběhu zpracování diplomové práce.

Dále bych tímto ráda poděkovala členům své rodině za jejich podporu nejenom při psaní této práce, ale i v průběhu celého studia.

Seznam použitých zkratek

ABGB - císařský patent č. 946/1811, Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch)

MA - Marriage Act

MCA – Matrimonial Causes Act

ObčZ – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

OSŘ - zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

OZ – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

TZ – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

ZMPS – zákon č. 91/2012 Sb., zákon o mezinárodním právu soukromém

ZOR – zákon č. 94/1964 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů

ZRP – zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, ve znění pozdějších předpisů

ZZŘS – zákon č. 292/2013 Sb., zákon o zvláštních řízeních soudních

Obsah

1. Úvod	1
2. Podmínky uzavření manželství	3
2.1. Občanský sňatek	4
2.2. Církevní sňatek	4
2.3. Zvláštní způsoby uzavření manželství.....	5
2.4. Následky uzavření manželství	6
3. Vývoj právní úpravy překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace	7
3.1. Právní úprava před ABGB.....	7
3.2. Právní úprava dle ABGB	9
3.2.1. Překážky manželství spočívající v nedostatku mohoucnosti přivolení	9
3.2.2. Překážky manželství spočívající v nedostatku skutečného přivolení	11
3.2.3. Překážky manželství spočívající v nedostatku mohoucnosti k účelu	12
3.2.4. Překážky manželství spočívající v nedostatku podstatných obřadností	13
3.2.5. Řízení o neplatnosti manželství.....	13
3.3. Právní úprava po vzniku Československé republiky	14
3.3.1. Právní úprava dle zákona o právu rodinném	15
4. Právní úprava překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace	18
4.1. Neplatnost manželství.....	19
4.1.1. Neplatnost manželství z důvodu nedostatku věku	21
4.1.2. Neplatnost manželství z důvodu omezení svéprávnosti.....	25
4.1.3. Neplatnost manželství z důvodu bigamie.....	29
4.1.4. Neplatnost manželství z důvodu příbuznosti.....	32

4.1.5.	Neplatnost manželství z důvodu blízkého výchovného vztahu.....	36
4.1.6.	Neplatnost manželství z důvodu vady právního jednání.....	38
4.1.7.	Neplatnost manželství z jiných důvodů.....	41
4.2.	Problematika manželství uzavíraných v zahraničí	42
4.3.	Neplatnost registrovaného partnerství	45
4.4.	Zdánlivé manželství.....	47
4.4.1.	Právní úprava v zákoně o rodině	48
4.4.2.	Právní úprava v občanském zákoníku	51
4.5.	Neexistence registrovaného partnerství	57
4.6.	Právní následky neplatného a zdánlivého manželství	59
4.6.1.	Právní následky neplatného manželství	59
4.6.2.	Právní následky zdánlivého manželství	61
4.7.	Soudní řízení ve věcech neplatného a zdánlivého manželství.....	62
4.7.1.	Soudní řízení o neplatnosti manželství.....	64
4.7.2.	Soudní řízení o určení, zda tu manželství je nebo není	66
5.	Srovnání se zahraniční právní úpravou	67
5.1.	Slovenská právní úprava.....	67
5.1.1.	Neplatné manželství dle slovenské právní úpravy	67
5.1.2.	Zdánlivé manželství dle slovenské právní úpravy	69
5.2.	Anglická právní úprava.....	70
5.2.1.	Neplatné manželství dle anglické právní úpravy	71
5.2.2.	Zdánlivé manželství dle anglické právní úpravy.....	73
6.	Závěr.....	76
	Resumé	78
	Seznam použitých literatury a pramenů:	80

1. Úvod

Za téma své diplomové práce jsem si vybrala právní problematiku zákonných překážek manželství a s ní spojených institutů neplatného a zdánlivého manželství. Manželství je jedním ze základních institutů rodinného práva, se kterým se každodenně setkáváme, a který má zásadní význam pro život člověka, a to nejenom ze společenského, ale i z právního hlediska, neboť jeho uzavření má celou řadu soukromoprávních i veřejnoprávních důsledků. Vzhledem k těmto významným právním důsledkům, se právní řád snaží stanovením pravidel pro uzavření manželství a překážek manželství, zabránit vzniku manželství, které by bylo společensky nežádoucí. Z tohoto důvodu vznikl okruh překážek, které brání uzavření platného manželství. Tyto překážky (nebo také záповědi) manželství se vyvinuly pod vlivem náboženských, společenských a etických tradic a během svého vývoje prošly mnohými změnami. V dnešní době právní řád České republiky spojuje vznik neplatného nebo zdánlivého manželství pouze s několika z původně velmi širokého okruhu překážek manželství. Nedošlo však pouze ke zúžení tohoto okruhu, ale také k jeho doplnění o překážky, které odpovídají vývoji moderní společnosti (např. je zohledněna možnost vzniku registrovaného partnerství).

S institutem překážek manželství je pevně spojena problematika neplatnosti a zdánlivosti (neexistence) manželství. Takto jsou sankcionovány nejenom manželství, která byla uzavřena i přes existenci překážek manželství, ale také manželství trpící některou z vad sňatečného projevu vůle nebo sňatečného obřadu. Vzhledem k tomuto silnému propojení, jsem tedy nemohla ve své diplomové práci vynechat ani problematiku neplatnosti nebo zdánlivosti manželství způsobenou vadami sňatečného obřadu a projevu vůle. V této práci se dále budu okrajově věnovat i problematice neplatnosti a neexistence registrovaného partnerství, neboť bych chtěla poukázat na skutečnosti, že přestože jsou tyto instituty značně propojeny s instituty neplatnosti a zdánlivosti manželství a jejich právní úpravy jsou si v mnohém podobné, rozhodně se vzhledem k některým zásadním rozdílům, nejedná o úpravy identické. V úvodu této práce v krátkosti shrnu právní úpravu uzavírání manželství a budu se věnovat stručnému historickému vývoji této problematiky (s podrobnějším rozbohem právní úpravy

obsažené v ABGB) a v závěru českou právní úpravu překážek manželství srovnám se slovenskou a s anglickou právní pravou.

Ve své práci samozřejmě nemohu nereflektovat skutečnost, že až do 1.1.2014, kdy nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále „občanský zákoník“), který po více než 60 letech opět navrácí právní úpravu rodinného práva do jednoho právního předpisu s ostatními odvětvími soukromého práva, rodinné právo upravoval č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“). Přestože občanský zákoník v úpravě rodinného práva v mnohém vychází z úpravy obsažené v zákoně o rodině, najdeme zde i mnoho zásadních změn, a to i v úpravě problematiky překážek manželství. Z tohoto důvodu se u jednotlivých překážek manželství i u neplatnosti a zdánlivosti manželství budu nejprve věnovat úpravě podle zákona o rodině a poté úpravě dle občanského zákoníku, přičemž tyto dvě právní úpravy stručně porovnáám. V neposlední řadě se v této práci zmíním i o procesních aspektech neplatnosti a zdánlivosti manželství (přičemž je třeba poznamenat, že i právní úprava soudního řízení týkajícího se neplatného a zdánlivého manželství prošla v poslední změnou, když od 1.1.2014 je upravena v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních).

Cílem této práce je přehledně a detailně shrnout a popsat právní úpravu překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace, a to s ohledem na rekonstrukci soukromého práva, a s ní spojenou změnu v právní úpravě této problematiky. V závěru své práce pak provedu srovnání s vybranými zahraničními právními úpravami.

2. Podmínky uzavření manželství

Manželství jako společensky a právně uznávaný trvalý svazkem muže a ženy nalezneme v téměř každé lidské společnosti. R.F. Murphy definuje manželství jako *trvalý svazek mezi mužem (muži) a ženou (ženami), který partnerům dává vzájemné výhradní sexuální a ekonomické právo a uděluje totožnost dětem, které z tohoto svazku vzejdou.*¹ Občanský zákoník pak v § 655 uvádí právní definici manželství. Manželství je tedy podle českého právního řádu *trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon (tj. občanský zákoník). Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*

Dle občanského zákoníku manželství vznikne, pokud dojde k jeho uzavření mezi mužem a ženou před příslušným orgánem veřejné moci nebo orgánem registrované církve nebo náboženské společnosti. Přestože manželství vzniká souhlasným projevem vůle osob vstupujících do manželství (dále jen „snoubenci“), je při tomto projevu nutná i součinnost oddávajícího. Nutnost přítomnosti oddávajícího při sňatečném obřadu se prosazovala pozvolna a až do Tridentského koncilu (1545-1563) platila zásada, že ke vzniku manželství postačuje koncesz, bez ohledu jakým způsobem byl projev, a zda při jeho projevu byl přítomen i oddávající.²

Podle českého právního řádu je možné uzavřít manželství dvěma základními způsoby. Jedná se o sňatek občanský a o sňatek církevní. Bez ohledu na skutečnost, o který z těchto způsobů se jedná, je třeba, aby byly dodrženy určité podmínky. Manželství musí být uzavřeno na základě svobodného a úplného souhlasného projevu vůle snoubenců, přičemž sňatečný obřad musí být veřejný a slavnostní, a musí být činěn za přítomnosti dvou svědků. Tento projev vůle musí být projev před oprávněnou osobou. Při obřadu snoubenci uvedou informace ohledně jejich budoucího příjmení a příjmení společných dětí a prohlášení o tom, že je jim nejsou známy překážky, které by bránily uzavření manželství, že znají svůj zdravotní stav, a že zvážili uspořádání budoucích majetkových poměrů, svého bydlení a hmotného zajištění po uzavření manželství. Další podmínky se liší podle toho, zda se jedná o občanský či církevní sňatek. K tomu, aby bylo

¹ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 73-74 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 15. ISBN 80-858-5053-2.

² HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 71

uzavřeno platné manželství, nesmí zde existovat zákonná překážka manželství (§ 672 až 676 OZ) a manželství dále nesmí trpět vadou uvedenou v § 684 OZ, tj. nesmí být uzavřeno pod nátlakem spočívajícím v použití násilí nebo v jeho vyhrožování, či v důsledku omylu v osobě snoubence či v charakteru sňatečného právního jednání (viz kapitola 4.1.6).

2.1. Občanský sňatek

Občanský sňatek byl v období od 1.1.1950 do 1.7.1992 jediným typem sňatku, tzv. náboženské sňatkové obřady nebyly před uzavřením manželství dovoleny.³ K uzavření občanského sňatku dojde v případě, že projeví snoubenci vůli ke vstupu do manželství před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře. Takový sňatečný obřad musí proběhnout na místě, které je k tomu určené orgánem veřejné moci, přičemž se přihlíží k přání snoubenců. O provedení sňatečného obřadu snoubenci požádají příslušný orgán veřejné moci a předloží mu doklady osvědčující jejich totožnost a způsobilost k uzavření manželství (to, o jaké se jedná doklady, stanoví zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách). Předložení těchto dokladů může orgán veřejné moci výjimečně prominout, pokud je jejich opatření spojeno s těžko překonatelnou překážkou. V případě, že byl uzavřen občanský sňatek, následující náboženský obřad, již nemá právní následky.

2.2. Církevní sňatek

Církevní sňatek se do české právní úpravy vrátil novelou zákona o rodině č. 234/1992 Sb., a i přestože věcný záměr občanského zákoníku schválený vládou obsahoval pouze úpravu občanského sňatku⁴, tak občanský zákoník nakonec upravuje i sňatek církevní. Církevní sňatek musí být uzavřen před orgánem církve nebo náboženské společnosti, která je registrována dle zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností (dále jen „oprávněná církev“). Osoba, která manželství uzavírá, musí být pověřená oprávněnou církví. Církevní sňatek se uskutečňuje na místě určeném vnitřními

³ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 61

⁴ http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

předpisy oprávněné církve. Před církevním sňatkem musí snoubenci nejprve oddávajícímu předložit osvědčení, že splnili všechny zákonem stanovené požadavky pro uzavření manželství, vydané matričním úřadem, v jehož obvodu má být manželství uzavřeno. Toto osvědčení nesmí být starší než 6 měsíců. Po uzavření sňatku musí oddávající do 3 pracovních dnů od uzavření manželství dodat příslušnému matričnímu úřadu protokol o uzavření manželství s uvedením skutečností podle zákona o matrikách.

2.3. Zvláštní způsoby uzavření manželství

Přestože se nejčastěji setkáme se dvěma výše uvedenými způsoby uzavření manželství, český právní řád umožňuje i uzavření manželství způsobem, který se v určitých rysech výše uvedenému vymyká. Jedná se o uzavření manželství v přímém ohrožení života, v cizině a prostřednictvím zmocněnce. Pokud je život jednoho ze snoubenců v přímém ohrožení může dojít k uzavření manželství ve zjednodušené formě. Oproti klasickému sňatku není třeba předložit jinak potřebné doklady, není nutná přítomnost matrikáře a sňatečný obřad může provést kterýkoli orgán veřejné moci, který je oprávněn uzavírat manželství, a to na jakémkoli místě. Mimo území ČR může sňatečný obřad provést také velitel námořního plavidla plujícího pod českou vlajkou nebo velitel letadla zapsaného v leteckém rejstříku v ČR, a pokud je alespoň jeden ze snoubenců státním občanem ČR, tak i velitel vojenské jednotky ČR v zahraničí. Přímé ohrožení neznamená, že osoba, která tímto způsobem uzavřela manželství, musí zemřít, ale musí jít o situace, kdy objektivně hrozí vážné nebezpečí, že by se snoubenec nemusel dožít sňatečného obřadu probíhajícího klasickým způsobem.⁵ Uzavřít manželství může občan ČR v zahraničí i mimo situace výše zmíněné, přičemž si může vybrat, zda se bude jednat o tzv. konzulární sňatek, který je uzavřen podle českého práva na zastupitelském úřadě ČR před vedoucím zastupitelského úřadu, popř. jiným zmocněným pracovníkem úřadu, nebo manželství uzavře před orgánem cizího státu (v tomto případě se tedy bude uzavírání manželství řídit cizím právem), přičemž je nutné vzít ohled na výhradu veřejného pořádku (není možné, aby byly porušeny kogentní ustanovení českého právního řádu).⁶ Posledním způsobem, jak

⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 64

⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 69

uzavřít manželství, je uzavření manželství v zastoupení. Uzavření manželství tímto způsobem může dle § 669 OZ povolit krajský úřad, v jehož správním obvodu má být manželství uzavřeno, a to na žádost jednoho ze snoubenců, pokud jsou pro to důležité důvody. Zástupci musí být udělena písemná plná moc s úředně ověřeným podpisem, která obsahuje údaje osvědčující totožnost a další rozhodné skutečnosti týkající se snoubenců a zmocněnce. Dále musí obsahovat prohlášení, že snoubencům nejsou známy překážky, které by jim bránily uzavřít manželství, že navzájem znají svůj zdravotní stav, a že zvážili uspořádání budoucích majetkových poměrů, svého bydlení a hmotného zajištění po uzavření manželství.

2.4. Následky uzavření manželství

Uzavření manželství má celou řadu soukromoprávních i veřejnoprávních důsledků, které nastanou bez ohledu na to, zda uzavřené manželství trpí některou vadou zakládající neplatné manželství či nikoliv (toto však neplatí pro manželství, které trpí takovými vadami, které zakládají zdánlivé manželství, protože takové manželství nikdy nevznikne). V první řadě se mění osobní status manželů, muž se uzavřením manželství stává ženatým a žena vdanou, a vzhledem k tomu, že český právní řád neuznává bigamii, je pro tyto osoby zakázáno následné uzavření dalšího manželství či registrovaného partnerství. Manželé po uzavření manželství používají příjmení dle prohlášení, které bylo učiněno při sňatečném obřadu. V případě, že uzavřela manželství osoba, která byla nezletilá bez plné svéprávnosti, tak se uzavřením manželství stává svéprávnou, což má celou řadu dalších právních následků. U dětí narozených v manželství pak platí první domněnka otcovství (tj. otcem je manžel matky). Významným majetkoprávním důsledkem uzavření je vznik společného jmění manželů, dalším podstatným důsledkem v majetkové sféře, je skutečnost, že pokud zemře jeden z manželů, druhý je v první dědické skupině. Uzavřením manželství vzniká dále například právo na vzájemné zastupování v běžných věcech nebo vzájemná vyživovací povinnost.⁷

⁷ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str.35-36

3. Vývoj právní úpravy překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace

Překážky manželství jsou tradiční institut rodinného práva, který prošel spolu s úpravou celého rodinného práva během svého vývoje mnoha změnami. Od středověké úpravy, která vycházela z křesťanského pojetí manželství, přes období kodifikačních snah, které začaly v období osvíceneckého absolutismu Marie Terezie a Josefa II., a které byly korunovány přijetím Všeobecného občanského zákoníku, socialistického pojetí v druhé polovině 20. století až po právní úpravu v novém občanském zákoníku.

3.1. Právní úprava před ABGB

Jak již bylo výše uvedeno, středověké a raně novověké pojetí překážek manželství bylo silně ovlivněno pohledem katolické církve na rodinu a manželství. K základním principům, ze kterých středověká úprava manželství vycházela, patřila svátostní povaha manželství a s ní spojená nerozlučitelnost manželství za života manželů a zásada monogamie.⁸

Nerozlučitelnost manželství způsobila vybudování systému překážek manželství, které měly za následek vyloučení uzavření takových manželství, které by bylo nutné v budoucnu rozloučit. K nejzávažnějším překážkám manželství (tzv. *impedimenta dirimentia*) patřil nedostatečný věk snoubenců, trvající manželství, příbuzenství v přímé linii nebo impotence. Další překážky, které ve středověku bránily uzavření platného manželství, jsou z dnešního pohledu přinejmenším zvláštní a v současné době by většina z nás jistě nespojovala vznik neplatného manželství. Jednalo se například o nedostatečné věno snoubenky, chudobu, tělesné znetvoření nebo přezrálý věk⁹.

K uzavření neplatného manželství mohlo dojít také v případě, že bylo stíženo vadou konsenzu či bylo manželské přivolení vynuceno násilím či pohrůžkou. Důvodem neplatného manželství byla i skutečnost, že manželství bylo uzavřeno v důsledku omylu. Důsledkem vlivu římského práva katolická církev

⁸ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1962, 62 s., 22 obr. příl

⁹ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3., str. 59

jako důvod pro neplatnost manželství uznávala i omyl ve stavovské příslušnosti jednoho z manželů.

I přestože existovaly některé z výše uvedených překážek manželství, mohlo k uzavření manželství v některých případech dojít, neboť papež měl právo udělit výjimku (*dispens*) a uzavření takového manželství povolit. Církevní praxe měla zavedená pravidla pro udělování těchto dispensů. Zakázané bylo jeho udělení v případě překážek, které nebylo možné odstranit a které bránily plnění účelu manželství (typicky se jednalo o trvalou impotenci), v dalších případech byl dispens udělován pouze zřídka (např. překážka biskupského svěcení či příbuzenství v přímé linii). Udělování dispensu bylo především závislé na společenském postavení snoubenců nebo jejich rodin. Často byl udělován vlivným rodinám nebo v panovnických kruzích.¹⁰

Ke skutečnému zásahu státu do katolickou církví silně ovlivněného pojetí manželství a překážek manželství došlo až za vlády Marie Terezie, kdy vyšlo v účinnost nařízení o zasnoubení a manželství nezletilých (1753) a nařízení o zasnoubení a manželství vojenských důstojníků (1756). Zásadní změnu pak přinesla vláda Josefa II, jenž v roce 1783 vydal manželský patent (č. 117/1783 Sb.), jímž se rozhodování manželských sporů přeneslo na státní soudy. Patent vycházel z kombinace mírné reformy kanonických pravidel, přičemž přinesl rozdílnou úpravu manželského práva pro příslušníky různých náboženských vyznání (např. evangelíkům byla povolena rozluka manželství). Na židovská manželství se právní úprava obsažena v manželském patentu nevztahovala, pravidla pro jejich manželství byla stanovena až v roce 1791, přičemž osobám židovského vyznání bylo povoleno odlišné vymezení překážek manželství a byla umožněna rozluka dohodou stran. Systém kanonických překážek byl až na výjimky převzat s tím, že některé překážky patent formuloval úžeji a dokonce stanovil i nové překážky manželství. Soustavy překážek manželství stanovené kanonickými a státními pravidly se zcela nekryly, což v praxi přinášelo obtíže při určení, zda povolit uzavření manželství, které splňovalo požadavky patentu, ale odporovalo požadavkům kanonického práva, a naopak.¹¹

¹⁰ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1962, 65-66 s., 22 obr. příl.

¹¹ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3., str. 68 - 69

3.2. Právní úprava dle ABGB

Ani po smrti Josefa II. se rekodifikační práce nezastavily a jejich výsledkem bylo přijetí Všeobecného občanského zákoníku (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), který nabyl účinnosti 1.1.1812. Rodinné právo bylo upraveno v první části ABGB. Právní úprava manželství vycházela z tradice práva kanonického, dohled nad dodržováním stanovených pravidel však náležel státu a o věcech manželských rozhodovaly státní úřady (toto neplatilo v období mezi lety 1856 a 1868, v těchto letech byla pravomoc přenesena na církevní soudnictví). Manželství bylo nově považováno za smlouvu mezi manžely a bylo založeno na snubní svobodě. Manželství tedy mohl uzavřít každý, komu v tom nebránila zákonná překážka.¹²

ABGB stanovil zákonné překážky velmi podrobně (a v mnohem větším rozsahu než současná právní úprava) a neuznával jiné překážky manželství, než sám obsahoval. Překážky manželství (a jejich následky a případná konvalidace) byly upraveny v § 47 a násl. ABGB a byly rozděleny do 3 okruhů. Jednalo se o překážky vznikající nedostatkem svolení (ty se dále dělily na překážky spočívající v nedostatku mohoucnosti přivolení a nedostatku skutečného přivolení), nedostatkem mohoucnosti k účelu a nedostatkem podstatných obřadností.

3.2.1. Překážky manželství spočívající v nedostatku mohoucnosti přivolení

První překážkou manželství spočívající v nedostatku svolení byl nedostatek mohoucnosti k přivolení. Tuto překážku způsobovala jednak duševní porucha, která musela být trvalého charakteru. Dalším důvodem byl nedostatečný věk snoubence. Osoby mladší 14 let, bez ohledu na pohlavní vyspělost nesměly uzavírat manželství. Pokud šlo o osoby starší 14 let, které nedosáhly zletilosti, tyto mohly uzavřít manželství pouze se souhlasem svého otce (ten nemohl být nahrazen souhlasem matky, neboť ten byl dle ABGB z právního hlediska irelevantní). Přivolení bylo upraveno v dvorském dekretu ze dne 17. července 1813 č. 1065 Sb., a otec ho musel učinit před duchovním správcem v přítomnosti

¹² VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3., str. 70-71

dvou svědků.¹³ Tento postup se analogicky používal i na sňatky civilní. Pokud nezletilec neměl otce nebo ho otec nezastupoval, vyžadovalo se svolení soudu, který prošetřil majetkové a osobní poměry nezletilce. Stejně jako k nezletilcům přistupoval ABGB i k osobám zletilým, které z jakýchkoli příčin se nemohou sami platně zavazovat. Jednalo se například o osoby, nad kterými byla prodloužena otcovská nebo poručenská moc nebo marnotratníky, kteří museli mít opatrovníka. Pokud by byl nezletilci souhlas otce s uzavřením manželství odepřen, mohl se nezletilec dovolat nahrazení tohoto souhlasu přivolením soudu. Výše zmíněná úprava platila pouze pro nezletilce manželského původu. Pro nezletilce nemanželského původu ABGB v § 50 stanovoval přísnější pravidla. Pro uzavření manželství potřebovali nejenom souhlas svého poručníka, ale zároveň i přivolení soudu. Na území, kde platil ABGB, mohl uzavřít manželství i nezletilý cizinec. Jeho způsobilost uzavřít manželství se posuzovala, podle práva jeho domovského státu s tím, že nesmělo jít o osobu mladší 14 let. Výjimku představovaly případy, kdy se podle dvorského dekretu a ministerského nařízení z 8. srpna 1865 posuzovala cizincova způsobilost podle tuzemského práva.

ABGB stanovoval soudu pravidla, jak postupovat v případě, že rozhoduje o schválení nebo odepření souhlasu k uzavření manželství. Soud měl odepřít souhlas s uzavřením manželství, pokud zde byl nedostatek nutných příjmů, dokázané nebo obecně známé špatné mravy, nakažlivé nemoci nebo vady, které jsou na překážku účelu manželství. Tento výčet však nebyl taxativní a soud mohl odepřít udělení souhlasu i v dalších případech, kdy by shledal, že by nemohl být naplněn účel manželství.

Zvláštní právní úprava platila pro vojáky, kteří k uzavření manželství v případech stanovených vojenskými zákony, potřebovaly souhlas jejich pluku.¹⁴

¹³ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 393 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4

¹⁴ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 380-407 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4.

3.2.2. Překážky manželství spočívající v nedostatku skutečného přivolení

Stejně jako občanský zákoník i ABGB spojoval vznik neplatného manželství s nátlakem na snoubence. Muselo však jít o takový nátlak, bez něhož by k uzavření manželství nedošlo. Nátlak dále musel být takového rázu, že stav snoubence se mohl označit za stav nouze, neboť bylo vyhrožováno takovou újmu, pro kterou se snoubence cítil natolik ohrožen, že následek hrozby byl pro něho horší než uzavření manželství s osobou, se kterou nechce. Snoubenec se musel také domnívat, že osoba svou hrozbu splní a způsobí mu újmu.¹⁵

Neplatné manželství vzniklo i v případě, že bylo uzavřeno unesenou osobou, neboť u takové osoby se nedalo předpokládat, že je to její svobodné rozhodnutí. V tomto případě nezáleželo na tom, zda osobou, se kterou bylo uzavřeno manželství, je únosce nebo třetí osoba. Tato překážka bránila uzavření platného manželství pouze do okamžiku, kdy unesená osoba opět nenabyla svobody.

Další překážkou manželství spočívající v nedostatku skutečného přivolení je omyl v osobě budoucího manžela, s jiným omylem na rozdíl od současné úpravy (zákon o rodině i občanský zákoník jako relevantní omyl uvádí i omyl v povaze sňatečného právního jednání) ABGB neplatnost manželství nespojoval.

ABGB dále spojoval neplatné manželství s těhotenstvím manželky v okamžiku uzavření manželství s jiným mužem, než je její manžel. Neplatnosti takového manželství se může dovolávat pouze manžel, který tuto skutečnost zjistil až po uzavření manželství. Tohoto se však nemohl domáhat v případě, že manželství bylo uzavřeno před uplynutím 180. dne po skončení předcházejícího manželství. Je třeba uvést, že zatímco česká právní úprava toto za překážku manželství nepovažuje, podle anglické právní úpravy tato překážka zakládá neplatné manželství (viz kapitola 5.2.1).¹⁶

¹⁵ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 408 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4

¹⁶ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 408-417 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4.

3.2.3. Překážky manželství spočívající v nedostatku mohoucnosti k účelu

Kromě dodnes známých překážek jako jsou již existující manželství nebo příbuzenství, neplatné manželství zakládala dle ABGB i tělesná nemohoucnost, mravní nemohoucnost nebo cizoložství mezi osobami, které chtějí uzavřít manželství.

Manželství bylo neplatné v případě nemohoucnosti konati manželskou povinnost (tj. nemohoucnosti k souloži). Tato překážka mohla být jak fyziologického, tak psychického rázu. Nemohoucnost musela existovat již v okamžiku uzavření manželství a musela být trvalého charakteru. Nemohoucnost, která nastala až po uzavření manželství nebo byla jen dočasného charakteru, neplatné manželství nezakládala.¹⁷

Vzhledem ke skutečnosti, že monogamie je jednou ze základních zásad, na kterých je rodinné právo postaveno, tak stejně jako podle občanského zákoníku, tak i dle ABGB nemohla platně uzavřít manželství osoba, která se již v manželství nacházela.

Další překážkou manželství, kterou zná i občanský zákoník, je příbuzenský vztah. Na rozdíl od současné úpravy ABGB spojoval vznik neplatného manželství se širším okruhem příbuzných. Kromě příbuzných v linii přímé a sourozenců se jednalo i o vztah teta/synovec a strýc/neteř. Výše uvedené vztahy, které vznikly na základě sešvagření až do účinnosti zákona č. 320/1919 Sb., rozlukového zákona (dále jen „rozlukový zákon“) také zakládaly neplatné manželství.

Z dnešního pohledu netradiční překážkou manželství byla i vražda manžela nebo pokus o jeho vraždu. Tato zakládala neplatné manželství v případě, že si osoby, které jej uzavřely, slíbily sňatek, a pokud jedna z nich s cílem toho dosáhnout usilovala o život svého manžela. Neplatné manželství vzniklo bez ohledu, zda ke vraždě skutečně došlo.

Přijetím rozlukového zákona z ABGB vymizely kromě překážky manželství spočívající v příbuzenském vztahu vzniklým sešvagřením, i další překážky manželství. Jednalo se jednak o překážku spočívající v náboženském

¹⁷ *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 420-421 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4

svěcení nebo slibu. Až do vzniku roku 1919 nemohly platně uzavřít manželství duchovní, kteří již přijali vyšší svěcení, jakož i řádové osoby, které vykonaly sliby svobodného stavu. Další překážkou, která vymizela z našeho právního řádu přijetím rozlukového zákona, byla různost náboženství. Platné manželství před účinností tohoto zákona nemohlo vzniknout mezi křesťanem a osobou, která křesťanské náboženství nevyznává. V neposlední řadě do účinnosti rozlukového zákona neplatné manželství zakládalo cizoložství (tj. manželství nemohly platně uzavřít osoby, které se spolu dopustily cizoložství).

Do roku 1867 dále nemohla platně uzavřít manželství ani osoba, která byla odsouzena k trestu nejtěžšího žaláře, a to od okamžiku vyhlášení rozsudku po celou dobu, kdy trest trvá.¹⁸

3.2.4. Překážky manželství spočívající v nedostatku podstatných obřadností

K uzavření platného manželství bylo potřeba, aby došlo k ohláškám a slavnostní prohlášení přivolení. Institut ohlášek měl zajistit, aby budoucí sňatek vešel ve známost a osoby, které věděly o překážce, která by bránila uzavření tohoto manželství, měly možnost tuto oznámit. Absenci ohlášek bylo možné prominout v případě nebezpečí smrti, bylo však nutné, aby snoubenci přísežně potvrdili, že jim není známá žádná překážka, která by bránila uzavření jejich manželství. Slavnostní prohlášení svolení muselo být provedeno před řádným duchovním správcem nebo jeho zástupcem a dvěma svědky. Bylo možné uzavřít i prostřednictvím zástupce (bylo však nutné povolení zemské správy a plná moc k zastoupení).¹⁹

3.2.5. Řízení o neplatnosti manželství

Překážky manželství však šlo i prominout, a to za předpokladu, že o to bylo z důležitých důvodů zažádáno u zemské správy. V případě, že k tomu došlo před uzavřením manželství, museli o prominutí žádat snoubenci, popř. jejich

¹⁸*Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.* Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 418-434 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4.

¹⁹*Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.* Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 440-442 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4.

zmocněnci či zákonní zástupci. Pokud se však dříve neznámá překážka objevila až po vzniku manželství, mohly strany o její prominutí žádat i prostřednictvím duchovního správce.

Dle ABGB bylo možné prohlásit manželství za neplatné jak z moci úřední, tak na návrh osob, které byly uzavřením manželství zkráceny na svých právech. Z moci úřední došlo k prohlášení manželství za neplatné například v případech, kdy bylo svolení dáno unesenou osobou, již zde existovalo předchozí manželství nebo z důvodu různosti náboženství. Ve většině případů byl k zahájení řízení nutný návrh. Právo žádat o neplatnost manželství měl pouze ten, kdo překážku manželství nezavinil.²⁰

3.3. Právní úprava po vzniku Československé republiky

Po vzniku Československé republiky došlo přijetím recepční normy (zákon č. 11/1918 Sb.) k převzetí rakouského a uherského právního řádu (v nově vzniklé Československé republice tedy existoval v rámci právní úpravy rodinného práva dualismus, neboť v české části republiky byla převzata úprava ABGB a na Slovensku úprava dle zákona XXXI/1894). Novelizace rodinného práva přinesl rozlukový zákon, který znamenal významný zásah do právní úpravy manželství. Rozlukový zákon částečně omezoval vliv církve, když zavedl fakultativní církevní sňatek (snoubenci si tedy mohli vybrat, zda sňatek uzavřou v kostele nebo na okresním úřadě) a zároveň umožnil manželskou rozluku i pro katolická manželství. Novela dále také zrušila některé překážky manželství (hlavně ty, které byly kanonického původu, například již nebyla překážkou manželství různost náboženství). I přes velmi intenzivní snahy o rekonstrukci soukromého práva (tedy i rodinného práva) především ve 30. letech, nedošlo v období první republiky k žádné zásadní změně v právní úpravě manželství a tudíž ani v úpravě zákonných překážek manželství.²¹

Zásadní změny právní úpravy manželství přišly v období Protektorátu Čechy a Morava, zvláště pak po recipování Norimberských zákonů a jejich prováděcích předpisů. Vládním nařízením ze dne 7. března 1942 č. 85 se

²⁰ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN. *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, 206 - 212. Právo (Key Publishing). ISBN 978-808-7475-164.

²¹ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3., str. 76 - 80

zakazovalo uzavření manželství mezi protektorátním příslušníkem a osobou židovského původu. Takto uzavřené manželství (a to i v případě, že by manželství bylo uzavřeno v zahraničí) bylo sankcionováno neplatností, která mohla být vyslovena z moci úřední. Výjimku k uzavření takového sňatku mohl udělit pouze ministr vnitra. Před uzavřením manželství museli snoubenci písemně prohlásit, že zde neexistují žádné překážky, které by v souvislosti s výše uvedeným nařízením nebo s říšskými právními předpisy bránily uzavření manželství. Sňatečný úřad navíc mohl požadovat, aby prokázali, že žádné takové překážky neexistují. Nařízení myslelo i na případy, kdy došlo k uzavření „smíšeného manželství“. Sankcí za porušení tohoto zákazu mohl být i trest odnětí svobody v rozsahu 1 až 15 let.²²

3.3.1. Právní úprava dle zákona o právu rodinném

Poválečný vývoj Československa vyústil ve vládní krizi a následující změnu režimu v roce 1948. Po přijetí ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky nastalo období rychlé rekodifikace celé řady právních odvětví. Mezi prvními právními předpisy, které byly v tomto období přijaty, patří i zákon č. 265/1949, o právu rodinném, který byl přijat již 7. prosince 1949. Zákon silně vycházel ze sovětského pojetí a byl vypracován smíšenou československo-polskou komisí, důsledkem čehož se výrazně shodoval s polskou úpravou rodinného práva. Kromě obsahových změn znamenalo přijetí zákona o právu rodinném i vyčlenění rodinného práva z občanského zákoníku (což opět sjednotila až současné právní úprava). Kromě toho také došlo k sjednocení úpravy rodinného práva pro celé území Československa.²³

Zákon o právu rodinném oproti předchozí právní úpravě omezil množství zákonných překážek manželství, když stanovil 4 důvody, které způsobují neplatnost manželství. Nová úprava se od té původní silně distancovala. Podle důvodové zprávy k zákonu o právu rodinném se nejednalo o *starý a přežitý pojem tzv. překážek manželství, které měly své opodstatnění v právu kanonickém a i za kapitalismu sloužily buržoasii jako vítaná možnost k snadnějšímu rozvazování*

²² KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1962, 177 s., 22 obr. příl.

²³ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3. str. 86-88

spojení muže a ženy. Podmínky pro uzavření manželství byly seřazeny podle své společenské důležitosti.

Na první místo zákon o právu rodinném řadil podmínku monogamie. Manželství postiženého touto vadou bylo prohlášeno za neplatné z úřední povinnosti, a to i v případě že takové manželství již zaniklo. Dalším požadavkem pro platné uzavření manželství bylo, aby snoubenci nebyli v blízkém příbuzenském nebo obdobném vztahu (zde se okruh osob oproti předcházející úpravě zúžil). Jednalo se o příbuzenský vztah v pokolení přímém, vztah mezi osvojitelem a osvojencem, mezi sourozenci a mezi osobami v přímém pokolení sešvagřenými. V posledním případě bylo možné uzavření takového manželství ze závažných důvodů povolit. Neplatnost v případě příbuzenského vztahu či vztahu osvojence a osvojitele se vyslovila z úřední povinnosti, u osob sešvagřených musel neplatnost navrhnout jeden z manželů. Jako třetí uváděl zákon o právu rodinném požadavek na duševní zdraví snoubenců. Manželství nemohla uzavřít osoba stížená duševní poruchou nebo nedostatečně duševně vyvinutá. Nezáleželo tedy na tom, zda došlo k soudnímu zbavení či omezení svéprávnosti, ale na skutečném duševním stavu snoubenců. Aby došlo k uzavření neplatného manželství, muselo se jednat o duševní poruchu, která nebyla přechodné povahy, a která trvala v době uzavření manželství a nepominula do doby, kdy bylo manželství prohlašováno za neplatné. Uzavření manželství s osobou, která trpěla duševní poruchou, však nezpůsobovalo vždy neplatnost takového manželství. Soud totiž mohl uzavření takového manželství povolit v případě, že zdravotní stav osoby, která byla stížena duševní poruchou, byl slučitelný s podstatou a účelem manželství. V neposlední řadě zákon kladl důraz na skutečnost, aby manželství uzavírali osoby, které jsou dostatečně duševně a tělesně vyspělé (tj. které jsou dostatečně staré), když stanovil, že manželství nemůže uzavřít osoba nezletilá. Ze závažných důvodů bylo možné, aby soud povolil uzavření manželství osobě starší 16 let. Pokud by manželství uzavřela osoba mladší 16 let, manželství by vůbec nevzniklo. V případě, že by manželství bylo uzavřeno osobou, která je nezletilá, ale je starší 16 let a nemá k uzavření manželství povolení soudu, bylo by takové manželství neplatné. Ke konvalidaci neplatného manželství došlo v případě, že

manžel, který byl v době uzavření manželství nezletilý, již dosáhl věku 18 let nebo pokud manželka otěhotněla.²⁴

Při porušení výše uvedených podmínek manželství vzniklo, a bylo na soudu, aby prohlásil jeho neplatnost. Kromě tzv. subjektivních podmínek zákon počítal i s dalšími náležitostmi manželství, které musely být při uzavření manželství splněny. Jednalo se například o skutečnost, že manželství muselo být uzavřeno před místním národním výborem nebo v případě uzavření manželství s cizincem, musel tento mít povolení ministerstva vnitra. V případě porušení těchto objektivních podmínek manželství vůbec nevzniklo, bylo nicotné a jeho uzavřením nevznikly žádné právní následky.²⁵ K dalším změnám v právní úpravě manželství došlo přijetím zákona 94/1963 Sb., o rodině, který na území České republiky platil až do 31. 12.2013, a o jehož úpravě bude pojednáno v následujících kapitolách.

V této kapitole jsem nastínila vývoj právní úpravy překážek manželství na českém území. K nejvýznamnějším změnám, ke kterým v průběhu historického vývoje došlo, bezesporu patří postupné omezování vlivu církve a přesunu pravomocí rozhodovat o platnosti manželství na stát, dále pak také omezení počtu překážek a sjednocování jejich úpravy pro celou společnost bez ohledu na společenské vrstvy a náboženské vyznání.

²⁴ Právnícký ústav ministerstva vnitra v Praze. *Komentář k zákonu o právu rodinní*. Vyd. 3. Praha: Orbis. 1953. str. 46-56

²⁵ Právnícký ústav ministerstva vnitra v Praze. *Komentář k zákonu o právu rodinní*. Vyd. 3. Praha: Orbis. 1953. str. 46-56

4. Právní úprava překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace

Přestože česká právní úprava vychází z dobrovolnosti manželství a právo uzavřít v přiměřeném věku manželství bez jakýchkoliv rasových, národnostních či náboženských omezení vyplývá i z mezinárodního práva (např. Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství či Mezinárodní pakt o občanských a politických právech) je nutné zamezit vzniku manželství, které trpí takovými vadami, pro které lze předpokládat, že manželství nebude plnit svůj účel.²⁶

V průběhu historického vývoje se především vlivem církevního práva konstitovala celá řada důvodů, které brání uzavření platného manželství či vzniku manželství vůbec. Okruh těchto důvodů se v průběhu doby zužoval (k historickému vývoji více v předcházející kapitole) až se v průběhu druhé poloviny minulého století ustálil na třech skupinách vad. Rozlišujeme jednak:

- a. vady spočívající v nedostacích osobních předpokladů osob, které hodlají uzavřít manželství (dále také snoubenci);
- b. vady spočívající v nedostacích prohlášení o vstupu do manželství;
- c. vady spočívající v nedostacích sňatečného obřadu.

Nedostatky osobních předpokladů snoubenců pro uzavření manželství zakládají zákonné překážky manželství (*impedimenta matrimonii*) a jejich následkem zpravidla bývá neplatné manželství. Jedná se o takové skutečnosti, *k jejichž existenci v osobách těch, které hodlají uzavřít manželství (tzv. absolutní nezpůsobilost), nebo ve vzájemném poměru těchto osob (tzv. relativní nezpůsobilost) jsou tak závažné výhrady, že se takovým osobám zakazuje být ve svazku manželském, a to buď provždy nebo po určitou dobu.*²⁷ Jedná se o následující překážky:

- a. nedostatek věku snoubence;
- b. omezená svéprávnost;
- c. bigamie;
- d. příbuzenský vztah;

²⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 70

²⁷ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, 227 s. ISBN 80-717-9182-2., str. 15

e. blízký výchovný vztah.

V minulosti patřil mezi zákonné překážky manželství dále také příbuzenský vztah vzniklý sešvagřením, spáchání trestného činu nebo nezachování mravnosti. Tyto důvody však již z české právní úpravy vymizely a v současné době se za překážky manželství nepovažují.

Při uzavření manželství musí být dále splněny náležitosti sňatečného prohlášení. K náležitostem sňatečného prohlášení se řadí svobodný a úplný souhlasný projev vůle snoubenců (ZOR požadoval svobodné a úplné souhlasné prohlášení snoubenců), řádná, svobodná a vážná vůle prostá omylu a určitý a srozumitelný projev vůle. S absencí některých těchto náležitostí zákon často spojuje vznik neplatného manželství, v některých případech dokonce vznik zdánlivého manželství (dle ZOR neexistující manželství), přesto existují takové náležitosti sňatečného prohlášení, s jejichž absencí nespojujeme žádné následky v podobě neplatného či zdánlivého manželství.²⁸

V neposlední řadě musí být splněny náležitosti sňatečného obřadu, přičemž musíme rozlišovat, zda má být manželství uzavřeno církevní nebo civilní formou sňatku. Jedná se například o veřejnost a slavnostnost obřadu, přítomnost svědků či skutečnost, že oddávajícím je oprávněná osoba. Vady náležitostí sňatečného obřadu nejsou zpravidla nijak sankcionovány (když nepočítáme situace, kdy oddávající pro tyto vady odmítne manželství uzavřít), výjimečně s nimi můžeme spojovat vznik zdánlivého (dříve neexistujícího) manželství.

4.1. Neplatnost manželství

Za neplatné manželství (*matrimonium nullum*) česká právní úprava považuje takové manželství, *které vzniklo, má právní následky, a to do doby, dokud jej soud neprohlásí za neplatné. Dojde-li k prohlášení manželství za neplatné, pohlíží se na něj jako na neuzavřené.*²⁹ Takové manželství tedy vznikne se všemi svými důsledky a považuje se za platné až do okamžiku, kdy jej soud prohlásí za neplatné. V případě, že bylo manželství prohlášeno za neplatné, považuje se za neuzavřené. Rozhodnutí soudu o neplatnosti manželství tedy

²⁸ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 25-27

²⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 71

působí zpětně, ke dni jeho uzavření (tj. má účinky *ex tunc*). Takto na neplatné manželství shodně pohlíží jak zákon o rodině, tak občanský zákoník.

V některých případech, však takové manželství (přestože jsou zde okolnosti zakládající vznik neplatného manželství) soud za neplatné prohlásit nemůže. Jedná se o situace, kdy ještě před okamžikem, kdy soud neplatnost takového manželství vysloví, dojde k napravení vad, které neplatnost způsobovaly (jedná se o tzv. konvalidaci neplatného manželství). Zákon o rodině toto zmiňoval v různých formulacích, například konstatoval, že „k výroku o neplatnosti nedojde a takové manželství se stane platné...“ na jiném místě stanovil, že „neplatnost manželství soud nevysloví...“. Občanský zákoník formulaci sjednotil, když se na několika místech zmiňuje, že „manželství nelze prohlásit za neplatné, pokud...“. Ke konvalidaci neplatného manželství dochází tedy od okamžiku, kdy byly splněny podmínky pro tuto konvalidaci (manželství je pak platné od počátku), s tím že do tohoto okamžiku, může být manželství prohlášeno za neplatné.³⁰

Neplatné manželství vzniká v případě, že dojde k uzavření manželství, přestože existují takové skutečnosti, se kterými zákon spojuje vznik neplatného manželství. Neplatné manželství je tedy založeno jednak překážkami manželství (*impedimenta matrimonii*) a jednak vadami spočívajícími v nedostatecích prohlášení o vstupu do manželství.³¹

Zákon o rodině taxativně uváděl důvody neplatnosti v hlavě druhé nazvané neplatnost a neexistence manželství (konkrétně se jednalo o §§ 11 až 17a). O neplatné manželství se tedy podle zákona o rodině jednalo v případě:

- a. bigamie;
- b. příbuzenského vztahu;
- c. nedostatku věku;
- d. nezpůsobilosti k právním úkonům nebo duševní poruchy, která by měla za následek zbavení způsobilosti k právním úkonům; nebo
- e. bezprávné výhrůžky či omylu týkajícího se totožnosti jednoho ze snoubenců či povahy právního úkonu uzavření manželství.

³⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 79

³¹ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str.40

Občanský zákoník z velké části přejímá úpravu neplatného manželství ze zákona o rodině, včetně důvodů zakládající neplatné manželství, přesto zde najdeme některé změny a odlišnosti u jednotlivých důvodů neplatnosti (o jednotlivých změnách v následujících podkapitolách). K dosavadním překážkám manželství občanský zákoník přidal vztah poručníka a poručenice, pěstouna a svěřeného dítěte a vztah mezi dítětem a osobou do jehož péče bylo dítě svěřeno. Odlišně se nově bude posuzovat situace, kdy projev manžela o vstupu do manželství byl učiněn pod nátlakem spočívajícím v užití násilí. Zákon o rodině s touto skutečností spojoval vznik neexistujícího manželství (*non matrimonium*), oproti tomu občanský zákoník tuto vadu sankcionuje mírněji, když s ní spojuje vznik neplatného manželství.

4.1.1. Neplatnost manželství z důvodu nedostatku věku

Nedostatek věku (*impedimentum aetatis*) je tradiční překážkou manželství, kterou můžeme najít v právním řádu většiny zahraničních zemí. Tato skutečnost jednak vychází z historického vývoje, kdy se postupně dosažení určitého věku stalo podmínkou pro uzavření platného manželství a jednak z mezinárodního práva.³² V současnosti je obvyklé sňatečnou způsobilost (tj. způsobilost k uzavření manželství) spojovat s nabytím plné svéprávnosti. V právní úpravě sňatečné způsobilosti v evropských zemích můžeme vidět jednak tendenci sjednocovat minimální věk pro muže i pro ženy a jednak snižovat minimální věk pro uzavření manželství. Většina právních řádů umožňuje ve výjimečných případech uzavření manželství osobě, která ještě nenabyla svéprávnosti. Možnost takové osoby uzavřít manželství je zpravidla vázán na souhlas jiného subjektu. Tímto jiným subjektem bývá nejčastěji rodič (popř. zákonný zástupce) či státní orgán. Tímto orgánem nejčastěji bude stejně jako v České republice soud, ale může se jednat i o jiný státní orgán. Ve Francii souhlas k uzavření manželství osobám, které nemají občanskoprávní svéprávnost, dává prokura a ve Španělsku ministerstvo spravedlnosti.³³

³² Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství (vyhláška ministerstva zahraničí č. 124/1968 Sb.) v článku 2 stanovuje smluvním státům povinnost přijmout zákonodárné opatření stanovující nejnižší věk pro uzavření manželství.

³³ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 74-75

V České republice je úprava minimálního věku pro vstup do manželství poměrně konstantní. Dle ABGB byly naprosto nezpůsobilé k uzavření manželství osoby mladší 14 let, osoby mladší 21 let (resp. do října 1919 osoby mladší 24 let) pak mohly v zásadě uzavřít manželství pouze se souhlasem otce, popřípadě zákonného zástupce a soudu (nebyl-li otec naživu nebo nebyl-li způsobilý dítě zastupovat).³⁴

Zákon o právu rodinném v § 11 uváděl, že *manželství nemůže uzavřít osoba nezletilá*, přičemž zletilost osoba nebyla dovršením věku 18 let. Zákon o rodině upravoval minimální věk pro uzavření manželství v § 13, který stanovil, že *manželství nemůže uzavřít nezletilý. Výjimečně, jestliže to je v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu než šestnáct let. Bez tohoto povolení je manželství neplatné a soud vysloví neplatnost i bez návrhu.* Osoba, která nedovršila 18 let (což je věk se kterým ObčZ spojoval nabytí zletilosti), mohla uzavřít sňatek pouze s povolením soudu. Přestože z dikce zákona vyplývalo, že nezletilý může být pouze jeden ze snoubenců, praxe výjimečně připouštěla uzavření manželství i v případě, že oba snoubenci byli nezletilí.³⁵

Překážka nedostatku věku (pokud se tedy nejednalo o absolutní překážku věku, která zakládala neexistující manželství) byla zhojitelná (tj. existovala možnost konvalidace takového manželství). Soud dle § 13 odst. 2 ZOR nemohl prohlásit takové manželství za neplatné (a manželství se stalo platným), pokud manžel, který uzavřel manželství jako nezletilý bez povolení soudu, již dovršil 18 rok života anebo manželka otěhotněla. Ke konvalidaci došlo také v případě, že před prohlášením manželství za neplatné manželství zaniklo (tj. došlo k rozvodu nebo jeden z manželů zemřel).

Stejně jako ZOR, tak i občanský zákoník uvádí nedostatek věku jako zákonnou překážku manželství. Nová úprava vychází s menšími odchylkami právě ze zákona o rodině, přičemž reflektuje možnost nově nabýt svéprávnosti před dovršením zletilosti i z jiného důvodu než je uzavření manželství.

Občanský zákoník stanovuje, že manželství nemůže uzavřít nezletilý, který není plně svéprávný. Nezletilý může podle občanského zákoníku nabýt

³⁴ HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. 1. vyd. Praha: Academia, 1977., str. 134

³⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 558 s. ISBN 978-807-4000-614., str. 41-42

svéprávnost dvěma způsoby, jednak již známým způsobem, a to uzavřením manželství, a nově i přiznáním svéprávnosti dle § 37 OZ. První způsob nabytí svéprávnosti před dovršením zletilosti přejímá občanský zákoník ze zákona o rodině, kdy v § 672 odst. 2 stanoví, že *soud může ve výjimečných případech povolit uzavření manželství nezletilému, který není plně svéprávný a dovršil 16 let věku, jsou-li pro to důležité důvody*. Je potřeba připomenou, že nabytí svéprávnosti zákon spojuje s uzavřením manželství, nikoliv s uzavřením manželství s přivolením soudu. Může tedy dojít k situaci, že osoba, která není plně svéprávná, uzavře manželství bez přivolení soudu, v tomto případě dojde k uzavření neplatného manželství, což nic nemění na tom, že taková osoba nabyla svéprávnost. Dle dikce zákona soud povolí uzavření manželství nezletilému, který není plně svéprávný a dovršil 16 let v případě, že existují důležité důvody. Přestože stejně jako zákon o rodině i občanský zákoník počítá s povolením manželství, pokud je jeden ze snoubenců nezletilý, ale dá se předpokládat, že se bude pokračovat v zavedené praxi a výjimečně bude povolováno uzavřít manželství i dvěma nezletilým snoubencům. Co je důležitým důvodem však zákon dále nespecifikuje. Přestože nejčastějším důvodem pro takové povolení je těhotenství snoubenky, nejedná se o důvod jediný. Uzavření manželství se povolí, především pokud budou u snoubenců takové vlastnosti, které předpokládají, že manželství bude plnit svůj účel, snoubenci budou svou tělesnou a duševní vyspělostí, svým dosavadním životem, povahovými vlastnostmi způsobili k manželství. Soudy by tedy měly posoudit všechna tyto hlediska. *V praxi bývají uváděny především tyto důvody návrhu na povolení uzavřít manželství: zejména těhotenství snoubenky, dále že snoubenci mají již spolu dítě, že spolu jako druh a družka žijí ve společné domácnosti, že mají možnost získání vlastního bytu či půjčky na stavbu rodinného domku nebo jiné důvod.*³⁶

Řízení o povolení uzavřít manželství je upraveno v § 367 a násl. ZZŘS. K podání návrhu je oprávněn jen nezletilý, který dovršil 16 let věku a který hodlá uzavřít manželství, který má v řízení procesní způsobilost (stejně jako druhý snoubenec). Druhý snoubenec má nově v řízení postavení účastníka (podle dosavadní úpravy měl postavení svědka). Soud má při dokazování povinnost vyslechnout toho, kdo hodlá manželství uzavřít stejně jako toho, s kým má být manželství uzavřeno. Účastníka, který nemá plnou svéprávnost, soud vyslechne bez přítomnosti svědků (popř. za přítomnosti důvěrníka). Rozsudek, kterým se

³⁶ Rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 31.5.1976, sp. zn. *Cpj 179/75*, **R 30/1976**

povoluje uzavření manželství, musí obsahovat přesné označení osoby, která hodlá uzavřít manželství a osoby, se kterou má být manželství uzavřeno.

Takto nabytou svéprávnost nezletilý neztrácí ani v případě, že došlo k zániku manželství nebo k prohlášení manželství za neplatné. Což může mít za následek situaci, kdy manželství uzavře nezletilá osoba, která není plně svéprávná, bez přivolení soudu, okamžikem uzavření manželství se tak stane svéprávnou. Následně pak vzhledem ke skutečnosti, že manželství bylo uzavřeno přes existující překážku manželství, dojde k prohlášení manželství za neplatné, ale neboť tato osoba se již uzavřením manželství stala plně svéprávnou, může následně uzavřít již platné manželství i bez přivolení soudu, a to klidně i s osobou, se kterou předtím uzavřela neplatné manželství.

Druhou možností, jak uzavřít manželství jako nezletilý, je přiznání svéprávnosti. Tento institut, který má své kořeny již v římském právu, není pro české právo neznámým, neboť od něj upustilo až v roce 1950 společně se snížením věku pro nabytí zletilosti z původních 21 let na 18 let, od té doby bylo možné nabytí plné svéprávnosti před dovršením zletilosti pouze uzavřením manželství. Zákonodárce při navrácení tohoto institutu do českého právního řádu vycházel z moderní ruské a québecké právní úpravy (institut přiznání svéprávnosti zná i rakouské nebo španělské právo).³⁷ Přiznání svéprávnosti občanský zákoník podmiňuje splněním několika podmínek. Soud může přiznat svéprávnost nezletilci, i) který dosáhl věku 16 let, ii) jehož schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti je osvědčena, a iii) pokud s tímto návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. Ve výjimečných případech má soud možnost přiznat svéprávnost i nezletilému, který tyto podmínky nesplňuje. Je třeba poznamenat, že původním úmyslem zákonodárce bylo vztáhnout tuto výjimku pouze k nesplnění povinnosti souhlasu zákonného zástupce, nakonec ale byla v občanském zákoníku použita širší formulace naznačující, že nesplněných podmínek může být více. Při určení, jestli zde neexistují některé podmínky, na kterých je třeba bezvýhradně trvat, je nutné posoudit povahu tohoto institutu. Vzhledem k tomu, že jeho podstatou je přiznání svéprávnosti nezletilému, který je schopen se sám živit a obstarat si své záležitosti, je právě splnění této podmínky předpokladem pro přiznání svéprávnosti dle § 37 OZ. Podmínka dosažení věku 16 let splněna být nemusí, a soud tedy může ve výjimečných případech plnou svéprávnost přiznat i

³⁷ Důvodová zpráva k OZ, str. 54

osobě mladší 16 let.³⁸ S ohledem na tuto skutečnost, budou muset soudy k těmto případům přistupovat nadmíru opatrně, aby nedošlo k situaci, že by tato nezletilá osoba mladší 16 let mohla platně uzavřít manželství, což by s ohledem na mezinárodní Úmluvu o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství, která stanovuje smluvním státům povinnost určit minimální věk pro uzavření manželství (vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 124/1968 Sb.), bylo velmi problematické.

Stejně jako zákon o rodině i občanský zákoník upravuje možnost manželství, které bylo uzavřeno osobou nezletilou, která není plně svéprávná zkonvalidovat. Zde opět vychází z předcházející úpravy, s tou změnou, že manželství nelze prohlásit za neplatné, pouze pokud bylo počato dítě, které se narodilo živé (zákon o rodině spojoval nemožnost prohlášení manželství za neplatné pouze s otěhotněním manželky). Prohlásit manželství nelze ani v případě, že již zaniklo nebo došlo k jeho nápravě (tedy pokud manžel, který uzavřel manželství jako nezletilý, nabude zletilosti). Soud prohlásí manželství trpící překážkou manželství spočívající v nedostatku věku za neplatné na návrh každého, kdo na tom má právní zájem.

4.1.2. Neplatnost manželství z důvodu omezení svéprávnosti

K tomu, aby manželství mohlo plnit svůj účel, je nutné, aby do něj vstupovaly osoby, které jsou jak fyzicky, tak psychicky způsobilé nést následky s uzavřením manželství spojené. Toho se zákonodárce snaží docílit tím, že z okruhu osob, které mohou platně uzavřít manželství, vylučuje nejenom osoby, které nedovršily určitý minimální věk, ale i osoby, které sice takový věk dovršily, ale jejich psychický či duševní stav jim neumožňuje, aby byly způsobilé manželství uzavřít.

S tímto důvodem spojoval neplatnost manželství již Všeobecný občanský zákoník (ABGB), který v § 48 stanovoval, že *zuřiví, šílení, blbí a nedospělí nemohou platných smluv manželských činiti*. Zákon o rodině po novele č. 91/1998 Sb. obsahoval poměrně detailní úpravu otázky, kdo je osoba psychicky nezpůsobilá uzavřít manželství. Uváděl čtyři situace, kdy nebylo možné, aby osoba z důvodu duševní poruchy platně uzavřela manželství, nebo kdy uzavření

³⁸ ŠVESTKA, Jiří. DVOŘÁK, Jan. FIALA, Josef. a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, lxxv, 185-186 s. ISBN 978-807-4783-692.

manželství bylo podmíněno souhlasem soudu. Podle § 14 ZOR mohly nastat následující čtyři situace:

- a. osoba byla zbavena způsobilosti, což mělo za následek absolutní zákaz uzavření manželství;
- b. osoba byla ve způsobilosti k právním úkonům pouze omezena, v tomto případě mohla manželství uzavřít pouze s povolením soudu;
- c. osoba byla stížena duševní poruchou, která by měla za následek zbavení způsobilosti k právním úkonům, tato osoba pak nemohla uzavřít platné manželství;
- d. osoba byla stížena duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, uzavření platného manželství bylo v tomto případě vázáno na rozhodnutí soudu, který mohl uzavření manželství takové osobě povolit, pokud byl její zdravotní stav slučitelný s účelem manželství (popř. splněním téže podmínky bylo zabráněno tomu, aby soud mohl prohlásit manželství za neplatné).

Osobě, která byla zbavena způsobilosti k právním úkonům, tedy nebylo v žádném případě umožněno uzavření platného manželství. Soud zbavil osobu způsobilosti k právním úkonům, jestliže nebyla pro duševní poruchu, která není jen přechodná, vůbec schopná činit právní úkony (viz § 10 ObčZ). Otázkou je, zda uzavření manželství osobou, která byla zbavena způsobilosti činit právní úkony, a která tedy není schopna plně projevit svou vůli, by nebylo vhodnější sankcionovat vznikem zdánlivého manželství, zákonodárce však s ohledem na skutečnost, že ObčZ neznal kategorii nicotných právních úkonů (ty řešil absolutní neplatností), zvolil odpovídající úpravu i v zákoně o rodině.

Dále mohla nastat situace, kdy chtěla uzavřít manželství osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena. K takovému omezení soud přistoupil dle § 10 odst. 2 ObčZ v případě, že fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných látek či jedů, byla schopna činit pouze některé právní úkony. Soud v rozhodnutí určil rozsah takového omezení. Osoba, která byla takto omezena ve způsobilosti činit právní úkony, mohla uzavřít manželství pouze s povolením soudu. Zákon o rodině neobsahoval vymezení kritérií, v jakých případech měl soud uzavření manželství povolit. Odborná veřejnost se domnívala, že je možné uplatnit úpravu obsaženou v § 14 odst. 3 ZOR, tedy že soud povolí

uzavření manželství v případě, že zdravotní stav osoby, která chce uzavřít manželství, je slučitelný s účelem manželství ve spojení s odst. 5, který uvádí, že v případě, že dojde k uzavření manželství osobou, jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena (a která neměla povolení soudu), soud přesto toto manželství za neplatné neprohlásí, pokud je zdravotní stav osoby slučitelný s účelem manželstvím.³⁹ Konečné rozhodnutí však náleželo na soudu a na jeho úvaze, kdy povolí uzavření manželství a kdy ne.

Předcházející dva odstavce pojednávali o situacích, kdy soud již o způsobilosti osoby k právním úkonům rozhodl. Mohlo však dojít k situacím, kdy došlo k uzavření manželství osobou, jež trpí duševní poruchou, která by měla za následek omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům, ale soud o omezení či zbavení nerozhodl. Takovéto situace zákon o rodině také spojoval s neplatností manželství. V případě, že manželství uzavřela osoba, která trpěla takovou duševní poruchou, která by měla za následek její zbavení způsobilosti k právním úkonům, zákon takové manželství sankcionoval vždy neplatností (postupovalo se stejně, jako kdyby osoba byla soudem zbavena způsobilosti k právním úkonům). Pokud nastala situace, kdy chtěla uzavřít manželství osoba, která trpěla duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, soud mohl takové osobě uzavření manželství povolit, pokud byl její zdravotní stav slučitelný s účelem manželství. I v případě, že došlo k uzavření manželství bez tohoto souhlasu, soud nemohl vyslovit neplatnost manželství, byl-li zdravotní stav manžela slučitelný s účelem manželství. Neplatné manželství by tudíž vzniklo v případě, že by manželství uzavřela osoba, která trpěla duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, a zároveň by její zdravotní stav nebyl slučitelný s účelem manželství.⁴⁰

Občanský zákoník poměrně detailní úpravu ze zákona o rodině nepřevzal a ve své poměrně stručné úpravě reflektuje jednak skutečnost, že pojem způsobilost k právním úkonům, který používala předcházející právní úprava, nahrazuje pojmem svéprávnost, a jednak skutečnost, že občanský zákoník nezná institut zbavení svéprávnosti. V § 673 uvádí, že *manželství nemůže uzavřít osoba, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena*. Důvodem pro omezení způsobilosti právně jednat zůstává duševní porucha, která není přechodného charakteru (dle

³⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 558 s. ISBN 978-807-4000-614., str. 44

⁴⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 76-77 s. ISBN 80-723-9192-5.

důvodové zprávy se za duševní poruchu, která není přechodného charakteru, považují i chronická stádia závislosti na omamných látkách s pokročilou deprivací osobnosti). Soud však má k tomuto omezení přistupovat pouze tehdy, hrozí-li osobě závažná újma a nepostačí-li méně omezující opatření (např. nápomoc při rozhodování dle § 45 a násl. OZ či zastoupení členem domácnosti dle § 49 a násl. OZ). V rozhodnutí o omezení soud vymezí rozsah, v jakém způsobilost člověka právně jednat omezil (v rozhodnutí tedy bude muset být uvedeno, že osoba je omezena v oblasti uzavírání manželství nebo při obdobných úkonech, např. při uzavírání registrovaného partnerství). Soud může také přistoupit k omezení svéprávnosti pouze ve vztahu k určité záležitosti. Omezit svéprávnost je možné vždy pouze na dobu určitou, a to maximálně na tři roky, s tím, že je možné tuto prodloužit.

Otázkou však je, zda manželství nemůže platně uzavřít pouze osoba, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena, jak by vyplývalo z dikce zákona, nebo by vzniklo neplatné manželství i v případě, že by manželství uzavřela osoba, jejíž svéprávnost v této oblasti soudem omezena nebyla, ale trpí takovou duševní poruchou, která by měla za následek toto omezení. Oproti úpravě obsažené v zákoně o rodině není možné, aby soud osobě, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena, povolil uzavření manželství, ani omezení soudu v případě prohlášení manželství za neplatné, kdy podle zákona o rodině nemohl prohlásit takové manželství za neplatné, pokud zdravotní stav osoby, která uzavřela manželství a byla omezena v způsobilosti k právním úkonům, byl slučitelný s účelem manželství. Vzhledem k absenci úpravy těchto situací by se dalo dovodit použití právní úpravy neplatnosti právního jednání obsažené v § 564 a násl. občanského zákoníku. Ustanovení § 581 OZ stanoví, že neplatné je i právní jednání osoby jednající v duševní poruše, která jí činí neschopnou právně jednat. Posuzovat manželství, které bylo uzavřeno osobou, jejíž svéprávnost sice nebyla pravomocně omezena, ale která trpí takovou duševní poruchou, pro kterou by k takovému omezení došlo, za neplatné, se jeví jako více než vhodné i vzhledem k předcházející úpravě a vzhledem k zájmu společnosti, aby do manželství vstupovaly pouze osoby, které jsou schopny vnímat, pochopit a ovládnout své jednání. Na druhou stranu je aplikace ustanovení občanského zákoníku upravující právní jednání více než sporná, vzhledem k tomu, že uzavírání manželství je do jisté míry specifické právní jednání, které má svojí speciální úpravu s prvky, které jsou odlišné od obecné úpravy právních jednání.

Manželství uzavřené osobou, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena, soud prohlásí za neplatné na návrh, v případě této zákonné překážky z ustanovení § 680 OZ vyplývá, že není nutné, aby tento návrh podala osoba, která na tom má právní zájem. Manželství však nemůže být prohlášeno za neplatné v případě, že již zaniklo nebo došlo-li k jeho nápravě.

4.1.3. Neplatnost manželství z důvodu bigamie

Další tradiční překážkou manželství je porušení principu monogamie (*impedimentum legaminis*). Přestože monogamie není jedinou možnou formou vztahu mezi mužem a ženou, v dnešní době většina států právně uznává a poskytuje ochranu pouze svazku mezi dvěma osobami. Tato úprava vychází z křesťansko-židovského pojetí manželství a rodiny a na území Evropy má své hluboké historické kořeny⁴¹. V České republice v případě vztahu muže a ženy hovoříme o manželství a v případě svazku dvou osob stejného pohlaví o registrovaném partnerství. Již ABGB stanovoval v § 62, že *muž smí býti současně oddán jen s jednou ženou a žena jen s jedním mužem*. Zákon o právu rodinném i zákon o rodině uváděl, že manželství nemůže být uzavřeno se ženatým mužem nebo vdanou ženou. V souvislosti s přijetím zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, byla tato překážka manželství rozšířena o dovětek, že manželství nesmí být uzavřeno ani s osobou, která uzavřela partnerství (tento princip platí i v opačném případě, tj. vdaná nebo ženatá osoba nemůže platně uzavřít registrované partnerství). Význam principu monogamie navíc podtrhuje skutečnost, že jeho porušení je sankcionováno i normami trestního práva.

Zákon o rodině uváděl porušení monogamie jako první důvod neplatnosti manželství, když v § 11 stanovoval, že *manželství nemůže býti uzavřeno se ženatým mužem nebo vdanou ženou anebo s osobou, která uzavřela partnerství, pokud toto partnerství trvá*. K zajištění tohoto ustanovení sloužila povinnost uvedená v § 6 odst. 2 ZOR, která stanovovala, že osoba, která chce uzavřít nové manželství, musí prokázat, že jeho předchozí manželství nebo registrované partnerství zaniklo, nebo bylo prohlášeno za neplatné. K takovým dokumentům patří například pravomocné rozhodnutí soudu o rozvodu, zrušení registrovaného

⁴¹ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 22

partnerství, neplatnosti manželství, úmrtní list či prohlášení soudu osoby za mrtvou.

Řízení o neplatnosti manželství z důvodu porušení principu monogamie bylo možné i bez návrhu. K výroku o neplatnosti nemohlo dojít v případě, že dřívější manželství nebo registrované partnerství zaniklo (tj. pokud jedna z osob zemřela, manželství bylo rozvedeno nebo bylo pravomocně rozhodnuto o zrušení registrovaného partnerství) nebo bylo prohlášeno za neplatné. Okamžikem výše uvedeného zhojení (konvalidace) se manželství stalo platným. Prohlásit neplatnost manželství soud mohl i v případě, že toto již zaniklo (tj. například v případě, že by jeden z manželů zemřel, což je podstatné už z toho důvodu, že kdyby to možné nebylo, tak by zde existovaly dvě vdovy/vdovci, což by značně komplikovalo dědické řízení). I zde však platilo, že pokud předcházející manželství či partnerství již zaniklo (i když zaniklo až po uzavření druhého manželství či registrovaného partnerství) nešlo druhé manželství či registrované partnerství prohlásit za neplatné.⁴²

Občanský zákoník v § 674 stanoví, že *manželství nemůže uzavřít osoba, která již dříve uzavřela manželství, ani osoba, které již dříve vstoupila do registrovaného partnerství nebo jiného obdobného svazku uzavřeného v zahraničí, a toto manželství, registrované partnerství nebo jiný obdobný svazek uzavřený v zahraničí trvá*. Obsahově tak přejímá úpravu ze zákona o rodině, pouze ke svazkům, které brání uzavření manželství, přidává obdobný svazek, jako je manželství či registrované partnerství, uzavřený v zahraničí. Tímto svazkem může být například občanský pakt solidarity (Pact civile de solidarité), který je možné uzavřít ve Francii a do kterého mohou stoupit osoby jak různého pohlaví, tak stejného pohlaví, a to zejména za účelem úpravy majetkových vztahů mezi nimi.⁴³

Je třeba uvést, že může teoreticky dojít k situaci, kdy manžel, který byl soudem prohlášen za mrtvého, se později objeví živý, nebo se zjistí, že zemřel až po pravomocném prohlášení za mrtvého. Přestože občanský zákoník v § 76 stejně stanoví, že v případě, že se zjistí, že osoba, která byla prohlášena za mrtvou, stále žije, k prohlášení za mrtvého se nepřihlíží, tak stejně jako zákon o rodině upřednostňuje právní jistotu před skutečným stavem, neboť manželství

⁴² HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 38 s. ISBN 978-807-4000-614..

⁴³ Důvodová zpráva k OZ str. 164

nebo registrované partnerství se však v tomto případě neobnovuje. Uzavření nového manželství po prohlášení původního manžela za mrtvého tedy nezakládá bigamické manželství, ani pokud se následně zjistí, že původní manžel byl naživu.

Stejně jako podle předcházející právní úpravy i podle občanského zákoníku soud zahájí řízení o neplatnosti manželství i bez návrhu, a to i v případě, že manželství již zaniklo. Jediným způsobem konvalidace manželství stíženého takovou vadou zůstává náprava tohoto manželství (tj. zánik předcházejícího manželství či registrovaného partnerství).

Ani zákon o rodině ani občanský zákoník výslovně neřeší situaci, jak postupovat v případě, že se ženě, která uzavře bigamické manželství, narodí dítě. Vystává zde totiž teoretická otázka, který z manželů má být považován za otce dítěte. Převažuje názor, že za otce bude považován muž, se kterým matka dítěte uzavřela pozdější (tj. bigamické manželství), pro to svědčí § 776 OZ, který říká, že narodí-li se dítě ženě znovu provdané, má se za to, že otcem je manžel pozdější, což by bylo v souladu i se skutečností, že je vyšší pravděpodobnost, že biologickým otce dítěte bude muž, se kterým žena v době početí žila (lze předpokládat, že tímto mužem bude ten, se kterým uzavřela pozdější manželství).⁴⁴ S ohledem na skutečnost, že k určení otcovství může dojít souhlasným prohlášením matky a muže, který se považuje za otce, s výše uvedeným problémem se pravděpodobně v praxi příliš nesetkáme.

Jak již bylo řečeno, princip monogamie není upraven pouze v soukromém právu, ale i v právu trestném. Trestní zákoník chrání společnost před vznikem bigamických manželství v § 194, podle kterého, *kdo uzavře za trvání svého manželství jiné, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Stejně bude potrestán, kdo uzavře manželství s osobou, která již je v jiném manželství. Ze znění tohoto ustanovení vyplývá, že se ochrana principu monogamie TZ vztahuje pouze na manželství, a nikoliv i na registrované partnerství či jiný obdobný svazek. V této situaci je vyloučen výklad, že by i uzavření registrovaného partnerství za trvajících manželství (či uzavření manželství ta trvání registrovaného partnerství) bylo trestným činem, neboť takový výklad by vedl k analogii v neprospěch pachatele, což je v trestném právu nepřípustné.⁴⁵*

⁴⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 39 s. ISBN 978-807-4000-614.,

⁴⁵ ŠÁMAL, Pavel a Karel SCHELLE. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xvi, 1909 s. ISBN 978-807-4004-285.

Přestože se na první pohled může zdát, že se jedná o trvající trestní čin, není tomu tak, neboť k naplnění jeho objektivní stránky dojde již okamžikem uzavření druhého manželství a tím také dojde k dokonání trestného činu dvojího manželství. Pachatelem výše uvedeného trestného činu může být osoba, která uzavírá manželství, přestože již v manželském svazku je, stejně jako osoba, která s takovou osobou do manželství vstupuje. Jedná se však o úmyslný trestní čin, tudíž pachatel musí být s trváním předchozího manželství přinejmenším srozuměn. Toto je podstatné především pro osoby, která uzavírá manželství s osobou, která se již v manželství nachází, neboť pachatel podle § 194 odst. 1 TZ o svém trvajícím manželství zpravidla ví.

Na rozdíl od soukromého práva, které připouští možnost konvalidace takového manželství v případě zániku předcházejícího vztahu, trestní právo tuto nápravu nepřipouští, a i v případě, že dojde k zániku předcházejícího manželství, trestněprávní důsledky bigamie zůstávají nedotčeny.⁴⁶ Jak již bylo uvedeno, soud prohlásí manželství touto vadou za neplatné i bez návrhu.

4.1.4. Neplatnost manželství z důvodu příbuznosti

Jedním z nejstarších důvodů neplatnosti manželství je existence příbuzenského vztahu mezi manžely (*impedimentum consanguinitatis*). Zákaz incestu (pohlavního styku mezi příbuznými) je tradičním institutem, který patří k základním znakům rodiny. Jeho důvody jsou jednak morálního a společenského charakteru (umožňuje rozlišení sociálních rolí v rodině a tím zabezpečuje její fungování) a jednak charakteru biologického (blízké příbuzenství rodičů způsobuje častější výskyt genetických poruch dítěte).⁴⁷

Příbuzenství patří mezi tradiční překážky manželství a vyskytovala se již v římském právu (které o příbuzenství mluvilo jako o relativní překážce manželství, které neumožňují uzavřít pouze s některými osobami, a to osobami, se kterými je pojí příbuzenský vztah). Dle § 65 ABGB *příbuzní v pokolení vzestupném a sestupném nemohou spolu vcházeti v platné manželství; ani bratři se sestrami vlastními a nevlastními; ani bratřanci se sestřenicemi; ani s bratry a*

⁴⁶ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3. str. 120

⁴⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 73 s. ISBN 80-723-9192-5.

sestrami rodičů, totiž s ujcem a s tetou strany otcovské i mateřské; necht' příbuzenství pochází z rodu manželského nebo nemanželského. V případě vzdálenějšího příbuzenství bylo možné uzavření takového manželství povolit. Zákon o právu rodinném okruh překážek zúžil a ponechal jako důvod neplatnosti manželství pouze příbuzenství v pokolení přímém a vztah mezi sourozenci (a to jak u vztahů vzniklých biologicky, tak u vztahů vzniklých na základě osvojení), jako důvod neplatnosti manželství uváděl i příbuzenství v pokolení přímém vzniklé na základě sešvagření (zde bylo možné ze závažných důvodů uzavření manželství povolit). Příbuzenství založené sňatkem bylo z historického hlediska považováno za překážku manželství, toto z našeho právního řádu vymizelo přijetím zákona o rodině. ABGB spojoval vznik neplatného manželství s příbuzenstvím vzniklým sňatkem ve stejném okruhu jako v případě příbuzenství vzniklým narozením či osvojením. Zákon o právu rodinném s touto překážkou také počítal, pouze ji s ohledem na celkové zúžení příbuzenství, pro které nelze uzavřít platné manželství, omezil. V § 9 stanovil, že uzavřít platné manželství nemohou osoby sešvagřené v pokolení přímém, přičemž dle § 18 vzniklo uzavřením manželství švagrovství mezi manželem jedním a příbuznými manžela druhého, přičemž tento vztah trvá i po zániku manželství. Nebylo tedy možné, aby platně uzavřeli manželství žena a její bývalý tchán či její bývalý nevlastní syn. Zákon o rodině i občanský zákoník úpravu obsaženou v zákoně o právu rodinném tedy převzal pouze zčásti, když ani jeden ze zákonů jako překážku manželství neuvádí příbuzenství vzniklé sešvagřením.⁴⁸ V současné době tedy česká právní úprava zúžila okruh příbuzenských vztahů zakládající neplatné manželství pouze na nejnútnejší a nejužší rozsah, na vztahy v pokolení přímém a na sourozence (tj. příbuzné v řadě pobočné v druhém stupni), bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o sourozence plnorodné či polorodné. Další příbuzní (tj. například sestřenice s bratrancem či strýc s neteří) spolu tedy manželství uzavřít mohou.

Podle zákona o rodině nesmělo dojít k uzavření manželství mezi předky a potomky a mezi sourozenci, totéž platilo o příbuzenském vztahu uzavřeném na základě osvojení, za předpokladu, že osvojení trvalo. Zákon o rodině shodně hodnotil příbuzenství, které vzniklo na základě biologického vztahu, a které vzniklo na základě osvojení. Neplatnost manželství z důvodu příbuzenského vztahu byla společně s neplatností z důvodu porušení principu monogamie

⁴⁸ HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. 1. vyd. Praha: Academia, 1977., str. 118

považována za tak zásadní, že soud vyslovil neplatnost manželství trpící takovou vadou i bez návrhu, navíc k tomu mohlo dojít i po zániku takového manželství. Takovéto manželství nebylo možné v podstatě nikterak konvalidovat. Teoreticky mohlo dojít ke zhojení (konvalidaci) manželství ve dvou případech. Zprvce by se jednalo o situace, kdy by došlo v trvání manželství k popření otcovství nejvyšším statním zástupcem dle § 62 ZOR (a tím by příbuzenský vztah zanikl), a poté o případě, kdy by soud zrušil prosté osvojení.⁴⁹

Občanský zákoník z velké části převzal úpravu ze zákona o rodině, když v § 675 stanoví, že *manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky, ani mezi sourozenci; totéž platí o osobách, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením*. Nová úprava tedy pouze vypouští nadbytečná slova obsažená v zákoně o rodině, která uváděla, že osvojení zakládá překážku manželství, za předpokladu, že trvá.

Dle § 832 a 833 OZ osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi osvojencem a jeho původní rodinou, jakož i práva a povinnosti z tohoto poměru vznikající, a osvojované dítě má postavení dítěte osvojitele, popř. pokud je osvojeno manžely postavení společného dítěte. Osvojitelé za něj mají rodičovskou odpovědnost. Mezi osvojeným dítětem a jeho rodinou osvojitele, tak vzniká příbuzenský vztah. Přestože osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou, neznamená to, že zanikl i jejich příbuzenský vztah, neboť pokrevní příbuzenství je biologickým a tudíž nezrušitelným vztahem. Proto zákaz uzavření manželství mezi biologickými příbuznými platí i po osvojení dítěte. Osvojenec tedy nemůže uzavřít manželství s nejbližšími příbuznými z původní biologické rodiny ani z rodiny nové, osvojitelské. Podle české právní úpravy je tedy možné, aby bylo uzavřené neplatné manželství z důvodu příbuzenského vztahu v dobré víře, neboť osvojenec nemusí o svém osvojení vědět (popř. nemusí vědět, kdo je jeho biologická rodina) a může dojít k situaci, kdy uzavře manželství se svým biologickým příbuzným.⁵⁰

K uzavření manželství s příbuzným v dobré víře může dojít i v případě, že tato osoba byla počata umělým oplodněním. Dle zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotnických službách, se totiž může k umělému oplodnění použít i zárodečné buňky darované, tj. zárodečné buňky od osob odlišných od osob

⁴⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 41 s. ISBN 978-807-4000-614.,

⁵⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 73 s. ISBN 80-723-9192-5.

podstupující léčbu neplodnosti. Vzhledem k tomu, že dárcovství je anonymní, tak tímto způsobem počaté dítě zpravidla nebude vědět, kdo je jeho biologickým otcem, popř. biologickou matkou, tudíž si je možné představit, že může dojít k uzavření manželství mezi touto osobou a jeho biologickými příbuznými, bez toho aniž by o tom jedna nebo druhá strana věděla. Česká právní úprava navíc neomezuje počet zárodečných buněk, který může jedna osoba darovat, tudíž situace, kdy dojde k manželství mezi biologickými příbuznými, není pouze teoretická. Tento problém si uvědomovali i někteří zákonodárci (konkrétně poslanci M. Benda, J. Chalánková a J. Plachý) a reagovali na to v roce 2012 předložením návrhu novely zákona o specifických zdravotnických službách, který měl tuto situaci řešit, a který měl:

- i. omezit počet lidských embryí, k jejichž vytvoření se využijí zárodečné buňky jednoho anonymního dárce;
- ii. stanovit, že umělé oplodnění nelze provést, jestliže mezi ženou nebo mužem a anonymním dárcem anebo mezi anonymními dárci navzájem je příbuzenský vztah vylučující podle jiného právního předpisu uzavření manželství; a
- iii. stanovit povinnost poskytovatele umělého oplodnění sdělit matričnímu úřadu na jeho výzvu jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodné příjmení, datum a místo narození, rodné číslo, státní občanství a místo trvalého bydliště anonymního dárce.

Projednávání tohoto návrhu však bylo ukončeno s koncem volebního období, přičemž šance na jeho schválení nebyla vzhledem ke skutečnosti, že výbor pro zdravotnictví doporučil návrh neschválit, příliš velká.⁵¹

Řízení o prohlášení manželství za neplatné může být zahájeno i bez návrhu, a to i v případě, že takové manželství již zaniklo. Jediným způsobem konvalidace manželství zůstává jeho náprava (tj. jedinými způsoby nápravy takového manželství je popření otcovství nebo zrušení osvojení).

Zásadní význam zákazu vztahů mezi blízkými příbuznými umocňuje skutečnost, že je upraven i v trestním právu. Trestní zákoník v § 188 uvádí jako trestný čin soulož mezi příbuznými. Tento trestný čin vykoná ten, *kdo vykoná soulož s příbuzným v pokolení přímém nebo se sourozencem*. Trestní právo tímto

⁵¹ <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=713>

zajišťuje nejenom společenský zájem na zachování morálních zásad, ale vzhledem ke skutečnosti, že děti, jejich rodiče jsou v blízkém příbuzenském vztahu, trpí častěji genetickými poruchami, i zájem na zdravém vývoji společnosti. S tímto je spojena skutečnost, že trestným činem je pouze pohlavní styk, při kterém může dojít k oplodnění (tj. vykonání soulože), jiné způsoby pohlavního ukájení (včetně takových, které jsou srovnatelné se souloží) trestní zákon za trestný čin nepovažuje. Otázkou zůstává, zda se tento trestný čin vztahuje pouze na biologické příbuzenství nebo i na příbuzenství vzniklé na základě osvojení. Názor, že tento trestný čin nemůžou spáchat osoby, jejichž příbuzenský vztah vznikl na základě osvojení, vyplývá ze skutečnosti, že trestné jednání je omezeno pouze na případy soulože, a nikoli na jiné pohlavní styky (tj. primárně je zde chráněno zdraví společnosti). Na druhou stranu zákon stanoví, že trestný čin spáchá osoba, která vykoná soulož s příbuzným v pokolení přímém nebo sourozencem a nespecifikuje, že by se muselo jednat o biologického příbuzného. Neboť se jedná o úmyslný trestný čin, nemůže dojít k situaci, kdy by ho spáchala osoba, která by nevěděla, že osoba, se kterou vykonává soulož je jejím příbuzným (zde můžeme vidět rozdíl mezi úpravou v soukromém právu a úpravou v trestním právu, neboť neplatné manželství mezi příbuznými lze uzavřít i v dobré víře).⁵²

4.1.5. Neplatnost manželství z důvodu blízkého výchovného vztahu

Občanský zákoník k zákonným překážkám manželství přidává další, kterou zákon o rodině ani ostatní předcházející právní úpravy manželství neuváděly. Jedná se o blízký výchovný vztah. Občanský zákoník v § 676 stanovuje, že manželství nemůže být uzavřeno mezi:

- i. poručníkem a poručencem;
- ii. dítětem a osobou, do jehož péče bylo dítě svěřeno; a
- iii. pěstounem a svěřeným dítětem.

Poručnictví patří k tradičním institutům rodinného práva (má základ již v římském právu a ABGB obsahoval poměrně obsáhlou úpravu tohoto institutu), který slouží k ochraně nezletilého dítěte. Poručníka jmenuje soud v případě, že rodiče dítěte fakticky či právně neexistují nebo z důvodu právní nezpůsobilosti

⁵² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009-2010. ISBN 97880740017892., str. 1682

nejsou schopni svému dítěti poskytnout náležitou ochranu jeho práv a zájmů. Poručník má vůči dítěti v zásadě všechna práva a povinnosti jako rodič s výjimkou vyživovací povinnosti, která zůstává rodiči dítěte. Soud může výjimečně okruh povinností a práv poručníka omezit. Poručníkem může být buď fyzická osoba, nebo orgán veřejné moci (orgán sociálně-právní ochrany dětí), ten se stane poručníkem v případě, že se nepodaří najít vhodná osoba, která by poručnictví vykonávala. Poručníkem může být jmenována pouze osoba, která je plně svéprávná, a jejíž způsob života zaručuje, že je schopna řádně vykonávat funkci poručníka.

Dalším institutem náhradní péče, se kterým občanský zákoník spojuje vznik neplatného manželství, je pěstounství. Do péče pěstouna svěří soud dítě v případě, že o něj nemůže pečovat žádný s rodičů ani poručník. Jedná se o dočasnou náhradní péči o dítě v prostředí, které rodinu co nejvíce připomíná. Poručníkem se může stát osoba, která má bydliště na území České republiky, a u které se dá předpokládat, že o dítě bude řádně pečovat, a tato péče bude dítěti ku prospěchu.

Poslední zákonnou překážkou manželství je vztah dítěte a osoby, které je svěřen do péče. Účelem tohoto institutu je především výkon osobní péče o dítě člověkem odlišným od rodiče, poručníka nebo pěstouna, jestliže tato péče nemůže být z objektivních nebo subjektivních důvodů vykonávána těmito osobami. Tento institutu se použije především v případě, že dítě nemůže být vychovááno svými rodiči, z důvodu přechodného rázu a zároveň dítě může být vychovááno rodinnými příslušníky či osobou blízkou. Osoba, které je dítě svěřeno do péče, musí být bezúhonná a morálně způsobilá.⁵³

Všechny z výše uvedených vztahů spočívají ve skutečnosti, že osoba (poručník, pěstoun či pečující osoba) vykonává vůči nezletilé osobě rozsáhlá práva a povinnosti, a vztah těchto osob se do značné míry podobá vztahu rodičovskému, novou úpravu lze tedy považovat za více než vhodnou. Na druhou stranu nesmíme zapomenout na fakt, že tyto vztahy trvají pouze do doby, než dítě nabude plné svéprávnosti, proto by v případě uzavření manželství mezi výše uvedenými osobami zakládalo neplatnosti nejenom dle § 676 OZ, ale i z důvodu nedostatečného věku (jak bylo uvedeno v kapitole 4.1.1., platí, že manželství nemůže uzavřít nezletilý, který není plně svéprávný). Pokud by však skutečně

⁵³ Důvodová zpráva k OZ str. 242-245

došlo k uzavření manželství mezi osobami uvedenými v § 676 OZ, soud by rozhodl o neplatnosti takového manželství na návrh každého, kdo má na tom právní zájem. K prohlášení takového manželství za neplatné by však nemohlo dojít v případech, že by takové manželství již zaniklo nebo bylo napraveno, k čemuž by v těchto případech došlo tím, že by nezletilý, který je v pozici poručenice, popř. svěřeného dítěte nabyl plné svéprávnosti.

4.1.6. Neplatnost manželství z důvodu vady právního jednání

Přestože vadu právního jednání neřadíme mezi zákonné překážky manželství, občanský zákoník (stejně jako zákon o rodině) sankcionuje některé zásadní vady právního jednání uzavření manželství jeho neplatností. S otázkou neplatnosti manželství z důvodu vady právního jednání (resp. úkonu) se pojily dlouhodobé odborné diskuze o tom, zda, a popřípadě v jaké míře, subsidiárně použít občanský zákoník při určování neplatnosti manželství.⁵⁴ Toto se zákonodárce pokusil vyřešit novelou č. 91/1998 Sb., na základě které do zákona o rodině přibyl § 15a, který uváděl, že *manželství je neplatné, jestliže prohlášení o uzavření manželství bylo učiněno v důsledku bezprávné výhrůžky nebo omylu týkajícího se totožnosti jednoho ze snoubenců nebo povahy právního úkonu uzavření manželství*. Toto ustanovení tedy upravovalo a neplatností manželství trestalo pouze nejzávažnější vady právního úkonu uzavření manželství.

Jako první důvod neplatnosti manželství zákon o rodině uváděl bezprávnou výhrůžku. Tato překážka spočívala v nedostatku svobodné vůle při vstupu do manželství. Osoba vstupující sice projevila svou vůli, ale tato vůle byla modifikována vůlí jiné osoby. Touto osobou nemusel být pouze druhý z manželů, ale i třetí osoba, která nemusela ani k jednomu z manželů mít žádný právní vztah. Jedná se o takové protiprávní působení na osoby vstupující do manželství, které je způsobilé vyvolat důvodné obavy z případné újmy (újma nemusí hrozit přímo snoubenci, postačuje, pokud směřuje proti jiné blízké osobě). K tomu, aby výhrůžka působila neplatnost právního úkonu (a to neplatnost absolutní), *musí především jít o výhrůžku bezprávnou (protiprávní), tj. musí jí být vynucováno něco, co jí být vynucováno nesmí; může spočívat v tom, že je vyhrožováno něčím, co hrozící vůbec není oprávněn provést, nebo co sice oprávněn provést je, ale*

⁵⁴ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, 227 s. ISBN 80-717-9182-2., str. 27

*nesmí tím hrozit tak, aby někoho pohnul k určitému právnímu úkonu (např. že oznámí adresátův trestný čin, neučiní-li tento příslušný právní úkon). Přitom není třeba, aby cíl, který je sledován použitím bezprávné výhrůžky, byl sám protiprávní. Musí jít také o výhrůžku takového druhu a takové intenzity, aby podle okolností a povahy konkrétního případu u toho, vůči komu jí bylo použito, vzbudila důvodnou bázeň. Konečně musí být bezprávná výhrůžka adresována tomu, jehož právní úkon se vynucuje nebo osobám jemu blízkým.*⁵⁵

Druhou vadou právního úkonu, se kterou zákon o rodině spojoval vznik neplatného manželství, byl omyl týkající se totožnosti jednoho ze snoubenců. K této situaci mohlo nejčastěji dojít v případech, že jeden ze snoubenců předložil při uzavírání manželství falešný či padělaný doklad totožnosti. Následkem toho došlo k nesouladu zápisu v matrice, kde je jako manžel zapsána osoba, o jejíž totožnosti svědčily předložené doklady, se skutečným stavem. Při posuzování otázky, se kterou z osob bylo manželství uzavřeno, se odborná veřejnost klonila k názoru, že s osobou, která projevila vůli vstoupit do manželství. Tento názor je podložen skutečností, že zápis do matriky má pouze deklaratorní charakter, neboť manželství vzniklo již souhlasným prohlášením snoubenců o vstupu do manželství⁵⁶. Právně relevantní omylem v totožnosti snoubence je pouze omyl v identifikačních znacích snoubence, případný omyl v osobnostních, rodinných či majetkových poměrech jednoho ze snoubenců neplatné manželství nezakládá.⁵⁷ Lze předpokládat, že výše uvedené názory se budou aplikovat i na současnou právní úpravu.

V neposlední řadě zákon o rodině sankcionoval neplatností taková manželství, která byla uzavřena v důsledku omylu v povaze právního úkonu uzavření manželství. Tento omyl se týká zpravidla manželství uzavíraných před orgány církve (tzv. církevní sňatky). Je možné si představit, že osoba, která není příslušníkem konkrétní církve, popř. nezná dobře její pravidla, se může domnívat, že se jedná o jiný církevní úkon, než o uzavření manželství. U civilních (občanských) sňatků si lze vzhledem k ustálenému a obecně známému způsobu uzavírání občanských sňatků, přítomnosti matrikáře a svědků, popř. tlumočnicků,

⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 29 Cdo 1198/2003

⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 48 s. ISBN 978-807-4000-614.,

⁵⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soud ČR sp. zn. 30 Cdo 1304/2013

jenom velmi těžko představit, že snoubenec by nevěděl o tom, že uzavírá manželství.⁵⁸

Ve výše uvedených případech prohlásil soud takové manželství za neplatné pouze na návrh jednoho z manželů. Manželství se konvalidovalo v případě, že do jednoho roku od okamžiku, kdy se manžel o rozhodné skutečnosti dozvěděl, nepodal takový návrh. Soud nemohl manželství prohlásit za neplatné v případě, že již zaniklo.

Občanský zákoník také považuje některé vady právního jednání za důvod neplatnosti manželství. Dle § 684 neplatností postihuje taková manželství, která byla uzavřena na základě projevu manžela, který byl učiněn pod nátlakem spočívajícím v užití násilí (fyzické násilí je možné vykonat v několika formách, je možné nahradit jednání snoubence jednáním násilníka nebo může jít o nepřímé fyzické donucení spočívající například v ovlivnění alkoholem nebo jinými návykovými látkami⁵⁹) nebo vyhrožování násilí, nebo pokud byl projev vůle o vstupu do manželství učiněn v důsledku omylu v osobě snoubence nebo v charakteru sňatečného právního jednání. Oproti předcházející úpravě, tak za důvod neplatnosti manželství považuje skutečnost, že manželství bylo uzavřeno pod nátlakem spočívajícím v užití násilí nebo vyhrožování jeho užití. Zákon o rodině s neplatností manželství spojoval pouze bezprávnou výhrůžku. Užití násilí při uzavírání manželství sankcionoval neexistencí tohoto manželství. Je třeba podotknout, že dle obecné části občanského zákoníku upravující právní jednání (§ 545 a násl.) je právní jednání učiněné pod vlivem fyzického násilí považováno za zdánlivé právní jednání.

Nově soud může prohlásit za neplatné manželství pouze na základě návrhu manžela, který neplatnost nezpůsobil, manžel, který se provinil (např. ten, který donutil druhého k uzavření manželství nátlakem spočívajícím v násilí nebo použití násilí), se neplatnosti manželství dovolávat nemůže. Návrh lze podat nejpozději do jednoho roku od okamžiku, kdy tak mohl manžel prvně učinit, popřípadě od okamžiku, kdy se dozvěděl o pravém stavu věci (např. od okamžiku, kdy zjistil pravou totožnost osoby, se kterou uzavřel manželství). V těchto případech prohlásí soud manželství za neplatné, i pokud již zaniklo smrtí manžela dříve, než

⁵⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 79 s. ISBN 80-723-9192-5.

⁵⁹ ŠVESTKA, Jiří. DVOŘÁK, Jan. FIALA, Josef. a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, lxxv, 1342 s. ISBN 978-807-4783-692.

skončilo řízení o neplatnosti takového manželství, za předpokladu, že bylo zahájeno na návrh druhého manžela, nebo pokud to navrhnou potomci manžela, který podal návrh na prohlášení za neplatné (návrh je nutný podat do jednoho roku od jeho smrti).

4.1.7. Neplatnost manželství z jiných důvodů

Jak již bylo uvedeno v předcházející kapitole 4.1.6., od poloviny 20. století se vedly odborné diskuze ohledně otázky, zda zákon o rodině obsahoval všechny důvody neplatnosti, a tudíž se na neplatnost manželství nemůže subsidiárně aplikovat úprava neplatnosti obsažená v občanském zákoníku, či se některé z důvodů neplatnosti v něm uvedených dají použít i v případě neplatnosti manželství. Většina odborné veřejnosti se shodovala na tom, že neboť manželství nevzniká smlouvou a zákon o rodině obsahuje dostatečnou úpravu neplatnosti manželství, neplatnost manželství připadá v úvahu pouze z důvodů taxativně uvedených v zákoně o rodině, použití ustanovení občanského zákoníku o neplatnosti právních úkonů tedy vylučovala. Na tuto problematiku však existovaly i odlišné názory. Tyto názory vycházejí z toho, že kromě předpokladů manželství zde existují ještě předpoklady sňatku (právního úkonu uzavření manželství). Pokud tyto nejsou splněny, je právní úkon postížen vadou (tyto vady pak mohou být sankcionovány buď neplatností, nebo neexistencí manželství), přičemž pro vady, které nebyly uvedeny v zákoně o rodině, by se uplatnila s odkazem na § 104 ZOR úprava dle občanského zákoníku. Pro tento názor svědčí i skutečnost, že na tuto problematiku neaplikujeme pouze vnitrostátní právní úpravu, ale také principy mezinárodních smluv (především z Úmluvy o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci k manželství a Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod), z nichž lze dovodit, že na projev vůle o vstupu do manželství je nutné klást náročnější požadavky, než které uváděl zákon o rodině.⁶⁰ Přestože se zákonodárce snažil tento problém vyřešit přijetím ustanovení § 15a zákona o rodině, kterým mezi důvody neplatnosti zařadil i některé nejzásadnější vady právního úkonu, stále zde zůstávala otázka, jakým způsobem se postavit k vadám právního úkonu, se kterými občanský zákoník spojoval neplatnost tohoto úkonu a zákon o rodině se o nich nevyjadřoval.

⁶⁰ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, 227 s. ISBN 80-717-9182-2., str. 27-28

Jako příklad rozdílných postojů k této problematice lze uvést situaci, kdy by došlo k uzavření manželství osobou, která byla stížena duševní poruchou přechodné povahy, nebo která je pod vlivem drog. Jeden názor říkal, že manželství by bylo neplatné podle § 38 odst. 2 ObčZ. Zastánci druhého názoru tvrdili, že v tomto případě měl oddávající odmítnout přijetí souhlasného prohlášení o vstupu do manželství, pokud by tak oddávající neučinil, pokládali takto vzniklé manželství za platné.⁶¹ Stejně tak byla v některých případech dozována neplatnost manželství v případě, že sňatečné prohlášení bylo neurčité či nesrozumitelné. Pokud bychom tento názor aplikovali na současnou právní úpravu, musely bychom dojít k závěru, že v takovém případě by se dle § 553 občanského zákoníku dokonce jednalo o manželství zdánlivé.

Otázkou je, jak se bude tato problematika vyvíjet v současnosti, kdy právní úprava neplatnosti manželství i neplatnosti právního jednání jsou obsaženy v jednom právním předpisu (v občanském zákoníku). Na jednu stranu bylo v předcházejících kapitolách pojednáno o několika případech, které úprava neplatnosti manželství obsažená v občanském zákoníku neřeší (např. uzavření manželství pod vlivem duševní choroby, v případě kdy nedošlo k soudnímu omezení svéprávnosti) a v těchto případech, by bylo vhodné použít úpravu neplatnosti právního jednání dle § 574 a násl. OZ. Na druhou stranu má stále úprava neplatnosti manželství svojí vlastní relativně svébytnou úpravu, která vykazuje oproti obecné úpravě neplatnosti právních jednání určitá specifika (např. ustanovení týkající se omylu, nebo následky jednání učiněného pod vlivem fyzického násilí), a nebylo by vhodné jí rozšiřovat o důvody neplatnosti uvedené v části občanského zákoníku věnující se právnímu jednání. Soudy by tedy měly při aplikaci jednotlivých ustanovení týkající se neplatnosti právního jednání na neplatnost manželství postupovat nanejvýš citlivě.

4.2. Problematika manželství uzavíraných v zahraničí

V kapitole 2.3. bylo uvedeno, že snoubenci mají možnost uzavřít manželství v cizině. Takto uzavřené manželství, však může přinášet různé problémy, které mohou vést až k neplatnosti či neexistenci takového manželství. Občanský zákoník uvádí, že snoubenci mohou uzavřít manželství před

⁶¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.str. 78

diplomatickou misí nebo konzulárním úřadem ČR, v těchto případech k problémům zpravidla docházet nebude, neboť se jedná o manželství uzavřené podle českého právního řádu a budou se na něj aplikovat pravidla pro manželství uzavřené v České republice.

Snoubenci však mají i druhou možnost, a to uzavření manželství v zahraničí před tamními úřady (jak státním orgánem, tak církevním orgánem), podle zahraničního práva a posléze požádat o uznání takového manželství v České republice (proces uznání a zápisu takového manželství upravuje zákon o matrikách v § 43).⁶² Dle § 48 zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém (dále jen „ZMPS“) se způsobilost osoby uzavřít manželství jakož i podmínky jeho platnosti řídí právem státu, jehož je občanem, forma sňatku se naopak řídí právem státu, kde je manželství uzavřeno. Zahraniční orgán, u kterého by manželství bylo uzavíráno, tedy má povinnost zkoumat, zda osoby vstupující do manželství mají způsobilost uzavřít manželství a zda jsou naplněny podmínky pro jeho uzavření, dle českého právního řádu. Pokud by v zahraničí došlo k uzavření manželství i přestože osoby, které do něj vstoupily, k tomu neměly způsobilost, popř. nebyly dodrženy podmínky dané českým právním řádem, nelze toto manželství na území České republiky uznat a popř. pokud by došlo k jeho uznání, může následně dojít k jeho prohlášení za neplatné popř. za zdánlivé.

Vzhledem ke skutečnosti, že se forma sňatku podle § 48 ZMPS posuzuje podle práva státu, na jehož území se manželství uzavírá, může zde nastat problém v případě, že by domovský stát neuznával formu sňatku, ke které došlo na území druhého státu. Například v období od roku 1950 do roku 1992 český právní řád uznával pouze civilní formu sňatku a církevní sňatek neměl žádné právní následky. Pokud tedy český občan uzavřel v tomto období manželství formou církevního sňatku v zahraničí (přičemž tento stát by tuto formu sňatku umožňoval), bylo by sice manželství podle cizího práva platné, ale dle práva českého by manželství vůbec nevzniklo. Tímto způsobem může dojít ke vzniku tzv. „kulhajícího“ manželství (*matrimonium claudicans*), tedy manželství, které je platné na území jednoho státu a v jiném státě se považuje za neplatné.⁶³

⁶² ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 33

⁶³ MRÁZEK, Josef. *Matrimonium claudicans a uzavírání manželství s cizince nebo v zahraničí. Právní rozhledy*. 2007. roč. 2007, č. 9, s. 309-320.

Zajímavá je také skutečnost, že ZMPS vylučuje uzavření manželství občana ČR na zastupitelském úřadu cizího státu v České republice. Pokud by tedy došlo k uzavření manželství na zastupitelském úřadu cizího státu v ČR mezi občanem ČR a občanem tohoto cizího státu, takto vzniklé manželství by bylo platné pouze pro tohoto cizince, pro občana ČR by manželství platné nebylo. Tento problém by nebyl vyřešen ani v případě, že by manželé uzavřeli další manželství, neboť v případě druhého manžela, by se jednalo o bigamické manželství (pokud by vůbec k uzavření druhého manželství došlo, vzhledem k tomu, že je k uzavření manželství je nutné předložit doklady prokazující, že osoba vstupující do manželství se již v manželství nenachází).⁶⁴

Vzhledem ke skutečnosti, že Česká republika je od 1. května 2004 členem Evropské unie nelze ve vztahu k manželství uzavíraných v cizině (popř. s cizincem) opomenout Nařízení Rady č. 2201/2003, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželství a ve věcech rodičovské zodpovědnosti (dále jen „Brusel II“). Dle článku 3 tohoto nařízení je k prohlášení manželství za neplatné příslušný soud toho členského státu, na jehož území mají manželé bydliště, popř. měli poslední společné obvyklé bydliště, pokud zde jeden z nich ještě bydlí (z valné většiny se uplatní tyto kritéria, pro případ, že by se neuplatnila, obsahuje článek 3 Bruselu II další kritéria – např. bydliště odpůrce). Rozhodnutí o neplatnosti manželství vydané jedním členským státem je obecně uznávané v jiných členských státech. Výjimku tvoří situace kdyby i) takové uznání bylo zjevně v rozporu s veřejným pořádkem členského státu; ii) odpůrce, v jehož nepřítomnosti bylo rozhodnutí vydáno, nebyl písemně vyrozuměn o zahájení v dostatečném časovém předstihu; iii) rozhodnutí bylo neslučitelné s rozhodnutím vydaným v řízení mezi stejnými stranami v členském státě, v němž se o uznání žádá; nebo iv) rozhodnutí bylo neslučitelné s dřívějším rozhodnutím, které bylo vydáno v řízení mezi stejnými stranami v jiném členském státě nebo ve třetí zemi, za předpokladu, že toto dřívější rozhodnutí splňuje podmínky nezbytné k uznání rozhodnutí v členském státě, v němž se o uznání žádá. Uznání rozhodnutí o neplatnosti manželství však nesmí být odepřeno z důvodu, že právo členského státu, v němž se o uznání žádá, nepřipouští prohlášení manželství za neplatné na základě těchto skutečností.

⁶⁴ MRÁZEK, Josef. Matrimonium claudicans a uzavírání manželství s cizince nebo v zahraničí. *Právní rozhledy*. 2007. roč. 2007, č. 9, s. 309-320.

Uzavírání manželství v cizině, popř. uzavírání manželství s cizincem je velmi zajímavou problematikou, rozsah mé diplomové práce mi však nedává prostor k jejímu podrobnějšímu rozebrání.

4.3. Neplatnost registrovaného partnerství

S institutem neplatnosti manželství je nepochybně spjat i institut neplatnosti registrovaného partnerství. Registrované partnerství (dále jen „partnerství“) jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví bylo do našeho právního řádu zavedeno 1. července 2007, kdy nabyl účinnosti zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství (dále „zákon o registrovaném partnerství“). Tento zákon zůstal účinný i po 1.1.2014 a právní úprava registrovaného partnerství tak na rozdíl od právní úpravy manželství nepřešla po tomto datu do občanského zákoníku. Neboť zákonodárce počítal s přijetím občanského zákoníku, nechal se jeho návrhem při vzniku zákona o registrovaném partnerství inspirovat. Zákon tak svou úpravou a formulacemi již od počátku odpovídal spíše občanskému zákoníku, než zákoně o rodině. V rámci rekonstrukce pak úprava neplatnosti registrovaného partnerství zaznamenala menší změny než úprava neplatnosti manželství (došlo pouze ke změně u § 4 odst. 4 písmeno b), který původně jako důvod neplatnosti uváděl absenci způsobilosti k právním úkonům, po novelizaci uvádí omezenou svéprávnost v této oblasti).⁶⁵

Partnerství dle § 2 ZRP vzniká projevem vůle dvou osob stejného pohlaví činěným formou souhlasného svobodného a úplného prohlášení těchto osob, že spolu vstupují do partnerství. Do partnerství může vstoupit každá osoba, které to zákon nezakazuje. Zákon o registrovaném partnerství nemluví výslovně o překážkách partnerství, ale zákonné podmínky obsažené v § 4 můžeme za takové překážky považovat.

První podmínkou pro uzavření partnerství je, aby alespoň jedna z osob, které chtějí partnerství uzavřít, byla státním občanem České republiky (zde vidíme zásadní rozdíl oproti manželství, které na území České republiky mohou uzavřít i dva cizinci). Dle důvodové zprávy je důvodem pro toto omezení skutečnost, že zahraniční právní úpravy jsou z hlediska uznávání takového partnerství nejednotné. Vzhledem k situaci, že právní řády některých států trvalý

⁶⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-807-4000-614., str. 520

svazek osob stejného pohlaví vůbec neuznávají, jiné ho staví na roveň manželství a také ho tak označují (např. Španělsko či některé skandinávské země) a některé (obdobně jako česká právní úprava) umožňují uzavření svazku dvou osob stejného pohlaví, ale nestaví jej na stejnou úroveň jako manželství, zůstává otázkou, zda tento zákaz vůbec problém řeší.⁶⁶

Druhou překážkou uzavření partnerství je vzájemné příbuzenství osob vstupujících do partnerství v linii přímé a mezi sourozenci. Zde je úprava shodná s úpravou překážky vstupu do manželství spočívající v blízkém příbuzenství. Jediným rozdílem zde je, že zákon o registrovaném partnerství výslovně neuvádí, že tento zákaz platí i na příbuzenství vzniklé na základě osvojení. S ohledem na úpravu příbuzenského vztahu obsaženou v § 771 občanského zákoníku, který říká, že *příbuzenství je vztah osob založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením*, lze však pokládat blízký příbuzenský vztah vzniklý osvojením za překážku vzniku platného partnerství. Důvody pro tento zákaz jsou především společenského a morálního charakteru, neboť ochrana genetického zdraví případného potomstva v případě partnerství z logických důvodů neobstojí.⁶⁷

Další podmínkou je minimální věk osoby vstupující do partnerství. Jak již bylo uvedeno, s touto podmínkou počítá zákon i při uzavírání manželství. Úprava této podmínky je však u partnerství rozdílná. Zatímco manželství může ve výjimečných případech uzavřít i osoba mladší 18 let (viz kapitola 4.1.1.) zákon o registrovaném partnerství tuto možnost nepřipouští. Není tedy možné, aby soud povolil uzavření partnerství osobě mladší 18 let, a ani osoba, která je plně svéprávná (došlo k emancipaci dle § 37 OZ), ale nedovršila stanovený věk, nemůže platně uzavřít partnerství.⁶⁸

Partnerství nemůže uzavřít také osoba, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena (tato podmínka je stejná jako v případě manželství, viz kapitola 4.1.2).

Jako poslední překážku bránící uzavření platného partnerství zákon o registrovaném partnerství uvádí již existující manželství, partnerství či obdobný svazek osob stejného pohlaví uzavřený v zahraničí. Vzhledem k současné situaci, kdy právní úprava různých zemí pojímá svazky osob stejného pohlaví (v

⁶⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-807-4000-614., str. 520

⁶⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-807-4000-614., str. 524

⁶⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-807-4000-614., str. 526-627

některých zemích mohou osoby stejného pohlaví uzavřít manželství), se jako správná jeví skutečnost, že zákon neomezuje zákaz uzavření partnerství pouze na existující manželství nebo partnerství, ale také na obdobné svazky osob stejného pohlaví uzavřené v zahraničí, zákonodárce však v tomto ustanovení nezohlednil, že občanský zákoník do okruhu svazků vylučujících uzavření platného manželství zahrnuje i obdobný svazek osob různého pohlaví uzavřený v zahraničí. Dále je třeba uvést, že dvojí partnerství, či současné partnerství a manželství téže osoby, na rozdíl od dvojího manželství, není prozatím trestným činem.⁶⁹

Došlo-li k uzavření partnerství, přestože existovaly některé z výše uvedených překážek, soud takové partnerství prohlásí za neplatné. U takového partnerství se má pak za to, že vůbec nevzniklo. Na rozdíl od neplatného manželství u neplatného partnerství zákon nepočítá s možností jeho konvalidace. Prohlásit partnerství za neplatné může soud buď na návrh osoby, která prokáže svůj právní zájem (kromě partnerů např. i příbuzný jednoho z nich), nebo i bez tohoto návrhu.

Právní úprava neplatného partnerství je do značné míry shodná s úpravou neplatného manželství, otázkou je, zda by zákonodárce neměl přistoupit k ještě většímu souladu těchto dvou institutů (např. co se týče zohlednění možnosti emancipace osoby mladší 18 let, které je umožněno platně uzavřít manželství, ale partnerství platně uzavřít nemůže, či možnosti konvalidace neplatného partnerství).

4.4. Zdánlivé manželství

Institut zdánlivého manželství v novém občanském zákoníku nahrazuje institut neexistence manželství (*non matrimonium*), který obsahoval zákon o rodině. Oba tyto instituty mají společné, že přestože došlo k určitým faktickým úkonům, které jsou spojovány se vznikem manželství, manželství nevzniká, a tyto úkony nemají žádné právní následky. Dosavadní osobní statut muže a ženy zůstává neměnný a tyto úkony jim nebrání v následném uzavření platného manželství.

Zdánlivé manželství se od manželství neplatného liší tím, že zatímco u neplatného manželství manželství vznikne, má právní následky, považuje se za platné až do doby, než soud prohlásí jeho neplatnost (tj. rozhodnutí soudu je

⁶⁹ ŠÁMAL, Pavel a Karel SCHELLE. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xvi, 1906 s. ISBN 978-807-4004-285.

nezbytně nutné k tomu, aby manželství bylo prohlášeno za neplatné) a v některých případech je možná jeho konvalidace, tak u manželství zdánlivého (resp. neexistujícího), jak již bylo řečeno výše, manželství nevznikne, a proto není potřeba rozhodnutí soudu o jeho neexistenci (což však nebrání tomu, aby soud v případě pochybností určil, že manželství nevzniklo). Zákon se vznikem zdánlivého manželství spojuje absencí základních požadavků na uzavření manželství.⁷⁰

4.4.1. Právní úprava v zákoně o rodině

Pojem neexistujícího manželství byl do zákona o rodině zaveden novelou č. 91/1998 Sb., která ho obohatila o ustanovení § 17a, které se neexistujícím manželstvím zabývala. Toto ustanovení obsahovalo výčet případů, v jakých manželství nevznikne. Zaprvé se jednalo o situace, kdy by jedna z osob, vstupující do manželství byla k prohlášení o uzavření manželství donucena fyzickým násilím. Dalším důvodem, který podle zákona o rodině zakládal neexistující manželství, byl nedostatek věku. Manželství nevzniklo v případě, že ho uzavřela osoba mladší 16 let. Posledním důvodem, o kterém se ustanovení § 17a zmiňovalo, bylo nedodržení podmínek uvedených v § 4a odst. 1, § 4b odst. 2 a § 9. Tato ustanovení stanovují podmínky pro církevní sňatek a podmínky pro uzavření manželství v zastoupení. Do roku 2003 bylo dalším důvodem neplatnosti manželství porušení podmínek uvedených v § 4, který upravoval náležitosti občanského sňatku.

Prvním důvodem pro vznik neexistujícího manželství, který zákon o rodině uváděl, bylo donucení jednoho ze snoubenců k uzavření manželství násilím (*vis compulsiva*). Vzhledem k rozdílným následkům uzavření manželství pod vlivem bezprávné výhrůžky (vznikne neplatné manželství) anebo za přítomnosti násilí bylo důležité určit, o který případ se jedná. Manželství nevzniklo například v případě, kdy byla snoubenci před sňatečným obřadem podána droga, a on na základě toho vstoupil do manželství, aniž o tom věděl. Naopak o neplatné manželství šlo za situace, kdy jeden ze snoubenců uzavřel manželství z důvodu, že na něj při obřadu mířil svědek pistolí (o neplatnosti manželství z důvodu bezprávné výhrůžky více v kapitole 4.1.6.).

⁷⁰ VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3. str. 125

Dalším případem, kdy manželství dle zákona o rodině nevzniklo, byla situace, kdy se manželství pokusila uzavřít osoba mladší 16 let. Tento důvod spojoval s neexistencí manželství zákon o rodině i před novelou 91/1998 Sb., kdy v § 13 odst. 3 bylo uvedeno, že u nezletilého mladšího šestnácti let manželství nevznikne. Požadavek stanovit minimální věk pro uzavření manželství vychází nejenom z vnitrostátní právní úpravy, ale i z práva mezinárodního (např. Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství). Soud tedy v tomto případě nemohl uzavření manželství povolit, a to ani, pokud zde existovaly závažné důvody pro uzavření manželství. Osoba mladší 16 let navíc neměla k podání žádosti o uzavření manželství procesní způsobilost, tudíž si nešlo ani představit situaci, kdy by soud své povolení vázal na dovršení požadovaného věku.⁷¹

Podmínkou, kterou bylo třeba dle § 4a odst. 1 ZOR splnit k tomu, aby manželství vzniklo, byla skutečnost, že prohlášení o vstupu do manželství bylo učiněno před příslušným orgánem církve, a to před osobou pověřenou oprávněnou církví nebo náboženskou společností (tj. církví nebo náboženskou společností registrovanou dle zákona č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností). Další podmínka, kterou bylo třeba u církevního sňatku splnit, byla uvedena v § 4b odst. 2 ZOR. Toto ustanovení stanovovalo povinnosti, aby před samotným uzavřením manželství proběhlo předodдавkové řízení na místně příslušném matričním úřadu a bylo předloženo osvědčení o tom, že snoubenci splnili všechny požadavky zákona pro uzavření platného manželství, a od jehož vydání neuplynuly více než 3 měsíce.

Nejproblematictější a odbornou veřejností nejvíce kritizovanou byla povinnost splnit všechny náležitosti uzavření manželství v zastoupení dle § 9 ZOR. Zákon požadoval, aby zde byl důležitý důvod pro uzavření manželství zastoupení, dále povolení krajského úřadu nebo obecního úřadu s rozšířenou působností, písemnou plnou moc s úředně ověřeným podpisem, která musela obsahovat:

- i. jméno, příjmení, popř. rodné příjmení, datum a místo narození, rodná čísla a místo trvalého pobytu snoubenců a zástupce;

⁷¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 83-84 s. ISBN 80-723-9192-5.

- ii. prohlášení o příjmení snoubenců a jejich společných dětí, v mužském a ženském tvaru a
- iii. prohlášení, že zmocniteli nejsou známy okolnosti, které by uzavření manželství vylučovaly a že je mu znám zdravotní stav druhého snoubence a že zvážil úpravu budoucích majetkových vztahů, uspořádání budoucího bydlení a hmotné zajištění rodiny po uzavření manželství.

Zástupcem navíc mohla být pouze zletilá fyzická osoba, která nebyla zbavena nebo omezena způsobilosti k právním úkonům, a která byla stejného pohlaví jako snoubenec, kterého zastupuje. Tato úprava byla považována za velmi přísnou, neboť požadovala, aby byly splněny všechny výše uvedené náležitosti zastoupení. Tudíž i případy, kdy by například plná moc neobsahovala některá z prohlášení uvedená v § 9 odst. 3 c) ZOR nebo by bylo povoleno uzavření manželství v zastoupení pouze z malicherného důvodu, byly sankcionovány neexistencí manželství. Je nutné poznamenat, že neexistence písemné plné moci, ve které by druhý snoubenec byl přesně označen, byla důvodem neexistence manželství i před novelou 91/1998 Sb.

Do konce roku 2002 manželství nevzniklo ani v případě, že nebyly dodrženy náležitosti občanského sňatku. Manželství tedy muselo být uzavřeno před oprávněnou úřední osobou (tj. starostou, místostarostou nebo pověřeným členem zastupitelstva). Pokud mělo být manželství uzavřeno pověřenou osobou obce, která nemá matriční úřad, muselo se jednat o obec, ve které má jeden ze snoubenců trvalý pobyt. O neexistující manželství šlo i v případě, že nebylo uzavřeno za přítomnosti matrikáře. Manželství muselo být uzavřeno v místě, které je určeno pro konání slavnostních obřadů. Na jiném vhodném místě mohlo být manželství uzavřeno pouze za souhlasu matričního úřadu. Pouze v případě přímého ohrožení života snoubence mohlo být manželství uzavřeno na jakémkoliv obecním úřadu.

Právní úprava neexistence manželství dle zákona o rodině po výše zmíněné novele však byla kritizována i z dalších důvodů. Přestože se na první pohled zdálo, že v § 17a je uveden taxativní výčet všech případů, kdy manželství nevznikne, nebylo tomu tak. Z ostatních ustanovení zákona o rodině šlo dovodit další důvody, které zakládají neexistující manželství. Jednalo se především o požadavek, aby osoby, které uzavřely manželství, byly různého pohlaví (toto šlo

dovodit z § 1 ZOR, který říkal, že *manželství je trvalým společenstvím muže a ženy*). Manželství dále nevzniklo ani v případě absence souhlasného prohlášení snoubenců (dle § 3 ZOR).⁷²

4.4.2. Právní úprava v občanském zákoníku

Neboť pojetí neexistence manželství v zákoně o rodině bylo ze strany odborné veřejnosti silně kritizováno (viz předcházející podkapitola), občanský zákoník se od tohoto pojetí částečně odklání. Na rozdíl od předcházející úpravy, která obsahovala výčet případů, v jakých manželství nevznikne, občanský zákoník až na dvě výjimky uvedené v § 677 odst. 2 konkrétní výčet neobsahuje. Nová právní úprava stanoví, že *manželství nevznikne, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat a dále již neuvádí, které jsou náležitosti, na kterých je třeba bezvýhradně trvat. Pouze v druhém odstavci stanovuje, že při církevním sňatku k těmto náležitostem patří i uzavření manželství před oprávněným orgánem církve a v případě, že se nejedná o uzavření manželství v přímém ohrožení života snoubence, také osvědčení matričního úřadu, že snoubenci splnili všechny požadavky zákona pro uzavření manželství a od vydání tohoto osvědčení a uzavřením sňatku neuplynula doba delší než 6 měsíců.*

Je třeba poznamenat, že tvůrci občanského zákoníku se snažili od výslovného uvádění neexistence manželství v zákoně upustit, neboť úprava v zákoně o rodině byla v porovnání s dřívější českou úpravou i zahraničními úpravami poměrně nezvyklá. Tyto právní úpravy, například civilní kodexy Německa (BGB) nebo Nizozemska (BWB), výslovně neuvádí situace, kdy manželství nevznikne a toto je dovozováno právní teorií, která jej spojuje s nedodržením základních pravidel právního řádu, na kterých je třeba bezvýhradně trvat. V Německu je vznikem zdánlivého manželství sankcionováno nedodržení kogentních formálních předpisů (snoubenci neosvědčili vůli uzavřít manželství, nebo pokud by snoubenci byli stejného pohlaví). Nizozemská úprava spojuje zdánlivé manželství s nedodržením zákonem stanovených formálních

⁷² ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné. 5., jubilejní aktualiz. vyd.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 39

požadavků (vzájemný projev vůle snoubenců v přítomnosti úřední osoby a svědků).⁷³ Jak je vidět, zákonodárce se snažil vyjít ze zahraniční úpravy, když omezil výčet případů, kdy manželství nevznikne a ponechal na právní teorii stanovení, kdy se jedná o *náležitosti, na kterých je nutno bezvýhradně trvat*. Na druhou stranu požadavek, aby v případě církevního sňatku, bylo manželství uzavřeno před orgánem oprávněné církve, aby v tomto případě bylo předloženo osvědčení matričního úřadu, považoval pravděpodobně za natolik významný, že jej v zákoně přímo uvedl.

4.4.2.1. Legislativní proces

Během legislativního procesu prošla úprava zdánlivého manželství výrazným vývojem. První verze návrhu občanského zákoníku z ledna 2005 stále používala pojem neexistence manželství, ale důvody pro neexistenci jsou téměř totožné s důvody pro zdánlivé manželství dle platného znění občanského zákoníku, s tím že v původním návrhu nebyly uvedeny ani konkrétní náležitosti pro církevní sňatek, které jsou nyní stanoveny v § 677 odst. 2 OZ. Výraznou změnou oproti současnému znění byla možnost takové manželství zhojit, neboť tento návrh v § 550 stanovil, že k určení neexistence manželství nedojde, provedli sňatečný obřad obecní popř. jiný úřad stanovený zákonem, ti, kdo při něm jednali jako snoubenci, jsou různého pohlaví a žijí spolu alespoň po dobu pěti let manželským životem.

V návrhu předloženém vládě v lednu 2009 byl již nahrazen institut neexistence manželství institutem zdánlivého manželství. V tomto návrhu byly oproti návrhu z roku 2005 i oproti současné úpravě uvedeny náležitosti, na kterých je třeba bezvýhradně trvat. Těmito náležitostmi byly věk snoubenců alespoň 16 let, řádný projev vůle o vstupu do manželství a rozdílnost pohlaví. V případě církevního sňatku touto náležitostí bylo i uzavření sňatku před orgánem oprávněné církve a osvědčení matričního úřadu o splnění všech zákonných požadavků na uzavření manželství, které není starší 3 měsíců (pokud se nejedná o obřad prováděný v přímém ohrožení života snoubence). Návrh opět obsahoval možnost zhojení zdánlivého manželství za stejných podmínek jako v předcházející verzi.

⁷³ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, 37 s. ISBN 80-717-9182-2.,

Verze návrhu občanského zákoníku, která byla předložena Poslanecké sněmovně ČR, již oproti předcházejícím neobsahovala možnost zhojení zdánlivého manželství, stále však zde byly uvedeny konkrétní náležitosti, na kterých je třeba bezvýhradně trvat. Ustanovení týkající se těchto náležitostí bylo odstraněno při projednávání v ústavněprávním výboru Poslanecké sněmovny.⁷⁴

4.4.2.2. Přijaté znění občanského zákoníku

Platné znění občanského zákoníku nám tedy až na výjimky týkající se pouze církevního sňatku nestanovuje, jaké jsou náležitosti, na kterých je třeba bezvýhradně trvat. Pouze uvádí, že zde existují takové náležitosti projevu vůle o vstupu do manželství a sňatečného obřadu, které jsou pro existenci manželství natolik podstatné, že jejichž absence zakládá zdánlivé manželství. Při stanovení těchto náležitostí je nutné vyjít ze základních ustanovení občanského zákoníku upravujících vznik manželství a při posuzování vzít v úvahu i mezinárodní právo.

Vzhledem k tomu, že český právní řád umožňuje uzavření manželství pouze osobám různého pohlaví (viz § 655 OZ, který stanoví, že *manželství je trvalý svazek muže a ženy vznikající zákonem stanoveným způsobem*), první náležitostí, na které je nutno bezvýhradně trvat a bez níž manželství nevznikne, je rozdílnost pohlaví snoubenců.

Další ustanovení, které je třeba i s ohledem na mezinárodní právo⁷⁵ posuzovat, je § 656 OZ, který říká, že *manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem muže a ženy, že spolu vstupují do manželství*. První požadavek, který musí být naplněn k tomu, aby manželství vzniklo, je tedy existence vůle. Taková vůle musí být řádná, svobodná, vážná a prostá omylu. Manželství tedy nevznikne v případě, že by bylo uzavřeno pouze v žertu, při divadelní hře nebo při výuce. Takováto simulace sňatečného obřadu vylučuje vážnost vůle o vstupu do manželství.⁷⁶ Jak bylo uvedeno v kapitole 4.1.6, omyl řeší právní úprava manželství zvláštní úpravou a spojuje s ním vznik neplatného manželství. Zatímco v zákoně o rodině bylo manželství, k jehož uzavření byl

⁷⁴ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>

⁷⁵ Např. Všeobecná deklarace lidských práv, stanoví, že sňatky mohou být uzavírány pouze se svobodným a plným souhlasem nastávajících manželství, Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství, pak uvádí, že nebude právně uzavřen žádný sňatek bez úplného a svobodného souhlasu obou stran.

⁷⁶ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 26

jeden z manželů donucen fyzickým násilím (chyběla tedy svobodná vůle o vstupu do manželství), sankcionováno jeho neexistencí, občanský zákoník spojuje skutečnost, že projev vůle o vstupu do manželství byl učiněn pod nátlakem spočívající v užití násilí, s pouhou neplatností manželství. K posouzení nám tedy zbývá pouze požadavek na úplnost a souhlasnost projevu vůle. Úplnost projevu vůle se vztahuje na další projevy, které snoubenci činí při uzavření manželství. Jedná se o prohlášení, že jim nejsou známy žádné překážky, které by jim bránily uzavření manželství, že znají navzájem svůj zdravotní stav, a že zvážili uspořádání budoucích majetkových poměrů, svého bydlení a hmotné zajištění po uzavření manželství (§ 665 OZ). Přestože tato prohlášení nejsou právně bezvýznamná, jejich právní význam se rozhodně nedá srovnávat s významem sňatečného prohlášení. Nepravdivost či absence těchto prohlášení nemá vliv na vznik manželství ani na jeho platnost.⁷⁷

Dále se jedná o prohlášení o příjmení manželů (tj. zda jeden z manželů přijme příjmení druhého manžela a to bude jejich společným, nebo si manželé ponechají svoje příjmení nebo příjmení jednoho z nich bude příjmením společným a ten z manželů, jehož příjmení nemá být příjmením společným, připojí ke svému dosavadnímu příjmení toto společné příjmení) a prohlášení o příjmení společných dětí. Prohlášení o příjmení mají na rozdíl od prohlášení uvedených v § 665 OZ značný právní význam především pro osobní status manželů a jejich dětí. Proto v případě, že dojde k absenci tohoto prohlášení, je nutné, aby byl takovýto nedostatek napraven dodatečně, o čemž svědčí i ustanovení matričního zákona.⁷⁸ Z výše uvedeného plyne, že neúplnost vůle spočívající v nedostatku prohlášení, nemá vliv na vznik a platnost manželství. Co je naopak zásadní náležitostí sňatečného projevu, na které je třeba bezvýhradně trvat, je jeho souhlasnost. Souhlasností můžeme rozumět vzájemnou obsahovou shodnost projevů vůle, jimiž snoubenci sobě navzájem sdělují úmysl vstoupit do manželství, protože chtějí být spolu spojeni svazkem manželským.

Manželství musí být dle § 656 OZ uzavřeno veřejným a slavnostním způsobem za přítomnosti dvou svědků. Požadavek na to, aby sňatečný obřad proběhl způsobem stanoveným zákonem, vychází i z Úmluvy o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství,

⁷⁷ RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, 227 s. ISBN 80-717-9182-2., str. 21

⁷⁸ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 27-28

kteřá stanoví, že *nebude právně uzavřen žádný sňatek bez úplného a svobodného souhlasu obou stran, vyjádřeného osobně po patřičném zveřejnění, v přítomnosti orgánu, příslušného k provedení svatebního obřadu a svědků, předepsaným zákonem*. Tyto požadavky platí i pro případ, že manželství bylo uzavřeno mimo místa, která jsou pro uzavírání manželství obvyklá. Požadavek veřejnosti je naplněn v případě, že manželství je uzavřeno v místě, kam mají přístup i osoby odlišné od osob, které jsou nezbytně nutné k uzavření manželství. Slavnostnost sňatečného obřadu je zpravidla zajištěna důstojným chováním přítomných. Z právního postavení svědků se dovozuje, že se jedná o svědky právního jednání. Musí tedy jít o fyzické osoby, které jsou schopny danou situaci vnímat a tudíž způsobilé dosvědčit, co se odehrálo. Z těchto důvodů je třeba trvat na tom, aby to byly nejenom osoby, které jsou plně svéprávné, ale aby tyto osoby také rozuměly jazyku, ve kterém je sňatečný obřad veden, popř. aby byly fyzicky schopni toto vnímat (tj. aby nešlo o osoby, jejichž smysly jsou poškozeny natolik, že toho schopné nejsou)⁷⁹. Nedostatky těchto požadavků nebyly dosud zpravidla odbornou veřejností považovány za důvody, které by bránily vzniku manželství.⁸⁰ Je samozřejmě možné, že v případě, že okolnosti sňatečného obřadu odporují těmto požadavkům, oddávající může odmítnout uzavření takového manželství. Je otázkou, zda by vzhledem k výše uvedené Úmluvě zde nebylo možné dovodit zdánlivost manželství.

S ohledem na ustanovení § 657 OZ, které stanoví, že v případě, že je manželství uzavřené před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad, jedná se o občanský sňatek, a v případě, že je manželství uzavřeno před orgánem církve či náboženské společnosti oprávněné k tomu, podle jiného právního předpisu, jedná se o sňatek církevní, ve spojení s § 658 OZ, který uvádí, že jiný právní předpis stanoví, kdo je orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad, s § 659 OZ, který uvádí, že *manželství se uzavírá tak, že osoba jednající za veřejný orgán nebo osoba jednající za orgán oprávněné církve, položí snoubencům jako oddávající otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství, kladnou odpovědí obou snoubenců vznikne manželství*. S ohledem na výše uvedené ve spojení s Úmluvou o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci k manželství, se lze domnívat, že vznikne zdánlivé manželství v případě, že není

⁷⁹ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 31-32

⁸⁰ Např. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 558 s. ISBN 978-807-4000-614., str. 13-14

uzavřeno před orgánem (ať již veřejným či církevním), který je oprávněn k provádění sňatečného obřadu. Toto potvrzují i názory odborné veřejnosti, které spojovaly uzavření manželství neoprávněnou osobou neexistencí manželství.⁸¹

Vůle o vstupu do manželství může být podle současné úpravy stejně jako podle úpravy v zákoně o rodině projevena prostřednictvím zmocněnce. Zatímco zákon o rodině spojoval nedodržení jakýchkoliv podmínek uvedených v § 9 s neexistencí manželství, což bylo ze strany odborné veřejnosti často kritizováno, občanský zákoník takto přísný není, a záleží na budoucí právní praxi, jak se postaví k požadavkům na zastoupení snoubence při sňatečném obřadu.

V neposlední řadě je náležitostí, na které je k tomu, aby manželství vzniklo, nutné bezvýhradně trvat, je minimální věk osob, uzavírajících manželství. Tento požadavek obsahoval zákon o rodině i jednotlivé návrhy občanského zákoníku, v jeho platném znění ho však nenajdeme. Vzhledem k tomu, že historicky můžeme považovat minimální věk snoubenců za tradiční požadavek a i mezinárodní právo klade důraz na skutečnost, aby manželství neuzavíraly osoby, které k tomu z hlediska jejich mentálního a fyzického vývoje nejsou připraveny, je třeba se domnívat, že nedostatečný věk snoubence (tj. věk nižší než 16 let; o případech, kdy manželství uzavřou nezletilé osoby starší 16 let více v kapitole 4.1.1.) bude i nadále zakládat zdánlivé manželství. Pravděpodobně se vzhledem k předchozí právní úpravě, návrhům občanského zákoníku a § 672 odst. 2 OZ, který stanoví minimální věk snoubence, kterému lze ve výjimečných případech povolit uzavření manželství, bude stále jednat o věk 16 let.

Občanský zákoník tedy kromě skutečnosti, že v případě církevního sňatku je třeba tento sňatek nutné uzavřít před orgánem oprávněné církve a je třeba předložit osvědčení matričního úřadu, které není starší 6 měsíců, konkrétně neuvádí případy, kdy vznikne zdánlivé manželství. Lze předpokládat, že zdánlivé manželství vznikne, pokud:

- i. je uzavřeno osobou mladší 16 let;
- ii. je uzavřeno osobami stejného pohlaví,
- iii. není projevena vážná souhlasná vůle snoubence o vstupu do manželství; nebo
- iv. není uzavřeno před oprávněnou osobou.

⁸¹ Např. HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 84 s. ISBN 80-723-9192-5.

Otázkou je, jak právní praxe a judikatura přistoupí k požadavkům při uzavření manželství v zastoupení a zákonnému požadavku na veřejnost a slavnostní charakter sňatečného obřadu a přítomnosti svědků.

4.5. Neexistence registrovaného partnerství

Na rozdíl od zdánlivého manželství zákon o registrovaném partnerství nemluví o zdánlivém partnerství, ale o tom, že v určitých případech partnerství nevznikne. Dalším rozdílem oproti úpravě manželství je skutečnost, že jsou v zákoně výslovně uvedeny případy, v jakých partnerství nevznikne. Na rozdíl od úpravy neplatnosti partnerství, které se do značné míry podobá úpravě neplatnosti manželství v občanském zákoníku, úprava neexistence partnerství nese spíše znaky neexistence manželství dle zákona o rodině. Můžeme zde však nalézt i podobu s občanským zákoníkem, neboť výčet případů, kdy partnerství nevznikne je pouze demonstrativní, když je v § 5 ZRP uvedeno, že *partnerství nevznikne, jestliže prohlášení trpělo podstatnou vadou, spočívající zejména.....*

Zákon o registrovaném partnerství spojuje neexistenci partnerství se dvěma okruhy vad. Prvním jsou podstatné vady prohlášení osob o tom, že spolu vstupují do partnerství, přičemž obsahuje i jejich demonstrativní výčet, druhým okruhem jsou skutečnosti, že ani jedna osoba není občanem ČR, anebo že partnerství bylo uzavřeno na základě nepravdivých údajů uvedených v dokladech požadovaných k prohlášení. Prvními důvody jsou tedy podstatné vady v prohlášení. Výslovně jsou uvedeny tři tyto vady:

- i. nedostatek svobody vůle;
- ii. úplnost projevu vůle; a
- iii. omyl týkající se právního úkonu vzniku partnerství.

Nedostatek svobody vůle může spočívat jak v přítomnosti fyzického násilí (*vis absoluta*) tak psychického násilí (*vis compulsiva*) při vstupu do partnerství. V případě psychického násilí se bude nejčastěji jednat o bezprávnou výhrůžku, popřípadě o jednání v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Požadavek na úplnost projevu vůle je naplněn v případě, že vůle byla vůbec projevována, jednalo se o vážnou, ničím nepodmíněnou vůli osoby vstupující do partnerství. Otázkou

je, zda se tento požadavek vztahuje i na určitost a srozumitelnost projevu vůle.⁸² O omylu týkající se právního úkonu více v kapitole 4.1.6. Můžeme si všimnout, že občanský zákoník spojuje vznik zdánlivého manželství pouze s nedostatkem úplnosti projevu vůle, absence zbývajících dvou požadavků sankcionuje neplatností manželství. Neboť je tento výčet pouze demonstrativní, existují i další vady prohlášení, které způsobují, že partnerství nevznikne.

Další případem, kdy partnerství nevznikne, je situace, kdy ani jeden z partnerů není občanem České republiky. Požadavek na občanství je obsažen i v § 4 ZRP pojednávajícím o podmínkách vstupu do partnerství. Z tohoto ustanovení ve spojení s § 6 ZRP upravující partnerství vyplývá, že uzavření partnerství osobami, které ani jedna z nich není občanem ČR, je neplatné. Na druhou stranu § 5 ZRP výslovně uvádí, že partnerství v tomto případě ani nevznikne. Otázkou tedy je, jestli zákonodárce měl v úmyslu nedostatek tohoto požadavku sankcionovat neplatností či neexistencí partnerství.

Posledním důvodem neexistence partnerství výslovně uvedeným v zákoně je uzavření partnerství na základě nepravdivých údajů, které osoba vstupující do partnerství úmyslně uvedla v dokladech požadovaných k prohlášení. Nepravdivost údajů bude nejčastěji směřovat k údajům týkajících se totožnosti partnera či údajům o neexistenci trvajících partnerství či manželství. Tyto existující vztahy však zákon spojuje i se vznikem neplatného partnerství. Lze se domnívat, že v případě, že by byly nepravdivé údaje uvedeny úmyslně, bude se jednat o neexistenci partnerství, a pokud by byly uvedeny nedbalostí, vzniklo by neplatné partnerství.⁸³

Přestože neexistence partnerství není vázána na soudní rozhodnutí, a případné rozhodnutí má pouze deklaratorní charakter, je možné, aby každá osoba, která na tom má právní zájem toto navrhla. Soud o tom však může rozhodnout i bez takového návrhu.

⁸² HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 528 s. ISBN 978-807-4000-614.,

⁸³ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, 529 s. ISBN 978-807-4000-614.,

4.6. Právní následky neplatného a zdánlivého manželství

Uzavření manželství má celou řadu významných právních následků jak v oblasti práva veřejného, tak práva soukromého. Jedná se například o změnu osobního statusu manžela, změnu jeho příjmení, vznik společného jmění manželů a vzájemné vyživovací povinnosti manželů, platí první domněnka otcovství atd. Přestože prohlášení manželství za neplatné má účinky *ex tunc* a takové manželství se považuje za neuzavřené, má i toto manželství určité právní následky a proto ho nelze bez dalšího anulovat. Zákon o rodině i občanský zákoník tak zmiňuje dvě oblasti, které je třeba po prohlášení manželství za neplatné vyřešit. Těmito oblastmi jsou péče o společné děti a vzájemné majetkové vztahy. Právní následky neexistujícího manželství v zákoně o rodině řešeny nebyly a postup byl dovozen právní teorií a judikaturou. Tento nedostatek částečně napravil občanský zákoník, který zmiňuje, jak postupovat v otázce majetkových vztahů a péče o společné dítě.

4.6.1. Právní následky neplatného manželství

Zákon o rodině v § 17 odst. 2 stanovoval, že *o právech a povinnostech ke společnému dítěti a o jejich majetkových poměrech po prohlášení manželství za neplatné, platí obdobně ustanovení o právech a povinnostech rozvedených manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových poměrech*. Občanský zákoník na tuto úpravu navázal v § 686 a jedinou změnou oproti zákonu o rodině je skutečnost, že při řešení majetkových vztahů v případě neplatnosti manželství dle § 684 OZ (neplatnost z důvodu nátlaku či omylu) je třeba brát ohled na toho, kdo jednal v dobré víře. Odkaz na řešení majetkových poměrů a práv a povinností ke společnému dítěti dle ustanovení o rozvodu je třeba aplikovat v co nejširším rozsahu, tudíž se použijí i ustanovení upravující společné bydlení. Vzhledem k tomu, že se však odkaz na úpravu o rozvedených manželích týká pouze dvou výše zmíněných okruhů, nelze jej použít v případě dalších otázek, jako například příjmení manželů, vyživovací povinnost nebo osobní status manželů.⁸⁴ K těmto otázkám lze uvést, že prohlášením manželství za neplatné zanikají práva a povinnosti manželů, jejich osobní status mění na status, který měli před uzavřením neplatného manželství, a dohoda o společném příjmení zaniká, a tudíž oba musí užívat své předchozí příjmení.

⁸⁴ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 46

Neboť i v neplatném manželství vzniká společné jmění manželů, je třeba ho po zániku manželství nějakým způsobem vypořádat. S odkazem na § 684 OZ se tedy použije úprava obsažená v ustanoveních § 736 a násl. OZ. Stanovující způsoby vypořádání společného jmění manželů. Stejně jako v případě rozvodu připadají i zde v úvahu tři způsoby řešení. Prvním způsobem, který zákon upřednostňuje, je schválení dohody o vypořádání, tato dohoda má vždy účinky ke dni, kdy společné jmění zaniklo (tj. ke dni právní moci rozhodnutí soudu o neplatnosti manželství). V případě, že k dohodě o vypořádání nedojde, může každý z manželů navrhnout, aby rozhodl soud, ten pak rozhoduje podle stavu, který byl, když nastaly účinky zániku společného jmění. K poslední možnosti, jak může být společné jmění vypořádáno, dojde pouze v případě, že nebylo vypořádáno ani jedním z výše uvedených způsobů do tří let od jeho zániku (tj. pokud nedošlo k dohodě, ani nebyl podán návrh na vypořádání rozhodnutím soudu). V tomto případě, platí, že došlo k následujícímu vypořádání:

- i. hmotné movité věci jsou ve vlastnictví toho, kdo je pro svou potřebu nebo pro potřebu své rodiny nebo domácnosti užívá jako výlučný vlastník;
- ii. ostatní hmotné věci a nemovitosti jsou v podílovém spoluvlastnictví; a
- iii. ostatní majetková práva, pohledávky a dluhy náleží společně oběma.

Jinak by se však postupovalo v případě, že manželé uzavřeli předmanželskou smlouvu, neboť soud, vzhledem k tomu, že prohlášením manželství za neplatné nezaniká platnost ani účinnost této smlouvy, tuto musí vzít při svém rozhodování v úvahu.⁸⁵

V případě dětí narozených v neplatném manželství je nutné nejprve uvést, že i zde platí první domněnka otcovství (tj. otcem dítěte je manžel matky). Bylo dovozeno, že toto platí i v případě, že došlo k neplatnosti manželství z důvodu bigamie. Na rozdíl od příjmení manželů, které se mění zpátky na původní, u dětí dohoda o jejich příjmení nezaniká, a tudíž zde nedochází k žádné změně. Stejně jako v případě rozvodu, i v případě neplatnosti manželství je třeba, aby soud rozhodl o úpravě poměrů k nezletilým dětem (tj. o jejich výchově a výživě),

⁸⁵ DVOŘÁK, Jan. *Majetkové společenství manželů: komentár*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2004, xv, 211 p. Beckova edícia Komentované zákony. ISBN 80-863-9570-7.

obdobně i zde platí, že může být rozhodnuto i na základě schválení dohody rodičů.

4.6.2. Právní následky zdánlivého manželství

Zatímco zákon o rodině úpravu právních následků neexistujícího manželství neobsahoval, a bylo třeba postup v těchto případech dovozovat pomocí právní teorie a judikatury, občanský zákoník obsahuje výslovnou úpravu v § 679, který částečně reaguje na to, co bylo podle předchozí právní úpravy pouze dovozováno. Zákon tedy stanovuje dvě oblasti, které je třeba v případě zdánlivého manželství vyřešit. Stejně jako v případě neplatného manželství se jedná o práva a povinnosti ke společným dětem a o majetkové poměry.

Ohledně majetkových vztahů je třeba uvést, že na rozdíl od neplatného manželství, v případě zdánlivého (neexistujícího) manželství nevzniká společné jmění manželů.⁸⁶ Právní teorie v případě neexistujícího manželství dovozovala, že některé věci podle jejich charakteru budou patřit do podílového spoluvlastnictví, jiné do výlučného vlastnictví jednoho z nich. Pokud nebudou ani ve výlučném vlastnictví ani v podílovém spoluvlastnictví použije se ustanovení o bezdůvodném obohacení. Občanský zákoník na toto reagoval, když v § 679 odst. 2 uvádí, že *majetkové poměry muže a ženy se posoudí jednotlivě podle své povahy. Nelze-li jinak, použijí se ustanovení o bezdůvodném obohacení.* Dále je kladen důraz na to, aby byl v otázkách majetkových brán ohled na toho z manželů (tímto pojmem se rozumí o osoby, které uzavřely zdánlivé manželství), která jednal v dobré víře, stejně jako na práva a právní zájmy společných dětí a třetích osob.

V případě, že se v neexistujícím manželství narodily děti, právní teorie uvádí, že je třeba určit otcovství dítěte, neboť se jedná o dítě, které se narodilo neprovdané ženě, a tím pádem se neuplatní první domněnka otcovství. Pokud by se nejednalo o zletilé dítě a nedošlo by k mimosoudní dohodě rodičů o otcovství dítěte, toto řízení by bylo spojeno s řízením o výchově a výživě nezletilého dítěte. Rodiče se též museli dohodnout ohledně příjmení dítěte, pokud by k dohodě nedošlo, rozhodl by soud.⁸⁷ Občanský zákoník k tomuto pouze uvádí, že

⁸⁶ Viz rozhodnutí č. R 42/1972, které uvádí, že *bezpodílové spoluvlastnictví manželů vzniká i v manželství neplatném. Nevzniká však v manželství zdánlivém, které vůbec nevzniklo.*

⁸⁷ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVORÁK. *Občanské právo hmotné. 5., jubilejní aktualiz. vyd.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 47

neprodleně poté, kdy soud určí, že manželství není, rozhodne soud o otcovství ke společnému dítěti i o povinnostech a právech rodičů k němu. Lze se tedy domnívat, že na výše uvedeném postupu se nic měnit nebude.

4.7. Soudní řízení ve věcech neplatného a zdánlivého manželství

V souvislosti s rekonstrukcí soukromého práva bylo třeba přizpůsobit hmotnému právu i základní procesní předpis upravující řízení před civilními soudy v soukromoprávních věcech, kterým je občanský soudní řád. Novela tedy musela docílit toho, aby OSŘ byl od 1.1.2014 procesní reflexí civilního hmotného práva a obsahoval všechny instituty umožňující soudní ochranu subjektivních práv a povinností upravené soukromoprávními normami.⁸⁸ Zákodáři zvolili jako legislativní řešení rozdělení civilního soudního řízení do dvou samostatných zákonů, kdy první z nich upravuje řízení sporná (OSŘ) a druhý řízení nesporná a jiná zvláštní řízení, ve kterých platí třetí definice účastnictví (ZZŘS), přičemž OSŘ má vůči ZZŘS subsidiární charakter. Zároveň došlo i k novelizaci OSŘ, kterou se přizpůsobil hmotněprávní úpravě platné od 1.1.2014 a kterou došlo také ke zrušení většiny ustanovení části třetí hlavy páté OSŘ, které se vztahují k řízení v nesporných a jiných zvláštních věcech.⁸⁹ Do ZZŘS je zařazena nejenom úprava řízení, která mají jednoznačně nespornou povahu (např. řízení ve věcech osvojení nebo řízení o povolení uzavřít manželství atd.), ale i úprava řízení, která sice mají spornou povahu, ale platí pro ně výjimky z pravidel sporného řízení (např. řízení o rozvodu manželství).⁹⁰

Řízení ve věcech neplatnosti manželství a řízení o určení, zda tu manželství je nebo není, neměla do 31.12.2013 ucelenou úpravu. OSŘ tato řízení pouze na několika místech zmiňoval. Jednalo se například o ustanovení upravující místní příslušnosti soudu (§ 88), vedlejší účastníky (§ 93), překážky postupu řízení (§ 107) nebo náklady řízení (§ 144). V ZZŘS jsou tato řízení zařazena do hlavy páté, která upravuje řízení ve věcech rodinných, oddílu prvního (řízení ve věcech manželských a partnerských), pododdílu druhého (řízení ve statusových věcech manželských). V hlavě páté jsou upravena všechna řízení týkající se rodinného práva s výjimkou řízení ve věcech výživného mezi zletilými osobami a

⁸⁸ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 1

⁸⁹ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 3

⁹⁰ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 8

ve věcech manželského majetkového práva, jež probíhají podle pravidel soudního řízení sporného a jsou nadále upraveny v OSŘ.

Výsledkem řízení o neplatnosti nebo o neexistenci manželství je autoritativní rozhodnutí soudu o osobním stavu účastníků. Zásadní otázkou je, zda toto rozhodnutí má deklaratorní nebo konstitutivní charakter. Jednotný názor je na otázku charakteru rozhodnutí o neexistenci manželství. Toto rozhodnutí je deklaratorní povahy, neboť manželství tu buď od začátku bylo, nebo nebylo, na tom rozhodnutí soudu nemůže nic změnit. Problematičtější je posouzení charakteru rozhodnutí o neplatnosti manželství. V poslední době se odborná veřejnost přiklání k názoru, že rozhodnutí soudu o neplatnosti manželství má konstitutivní charakter. Tento názor vychází ze skutečnosti, že pokud by k rozhodnutí nedošlo, manželství by se považovalo za platné (viz § 681 OZ, který říká, že *manželství se považuje za platné, dokud není prohlášeno za neplatné*). Jak rozhodnutí o neplatnosti manželství, tak rozhodnutí, že manželství neexistuje mají účinky ex tunc ke dni sňatečného prohlášení⁹¹ a jejich pravomocný výrok je závazný pro každého. Řízení o určení, zda manželství je či není, je považováno za řízení nesporné povahy (především z důvodu, že je možné řízení zahájit bez návrhu a uplatňuje se zásada vyšetřovací).

Řízení o neplatnosti manželství má dualistický charakter (tj. v některých případech může být zahájeno pouze na návrh, a některých případech i bez návrhu). Pokud je možné řízení zahájit i bez návrhu (např. v případě neplatnosti z důvodu bigamie nebo příbuzenského vztahu), uplatní se vyšetřovací zásada a toto řízení je považováno spíše za nesporné. Na druhou stranu je možné prohlásit manželství za neplatné z důvodů uvedených v § 684 OZ (nátlak či omyl) pouze na návrh manžela, neplatnosti manželství z důvodu překážky manželství spočívající v nedostatku věku nebo blízkého výchovného vztahu pouze na návrh osoby, která na tom má právní zájem a neplatnost manželství z důvodu omezené svéprávnosti na návrh jakékoli osoby. V těchto případech se má za to, že se jedná o řízení sporné, při kterém se uplatňují pravidla sporného řízení (především zásada vyhledávací a oficiality).⁹²

⁹¹ ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680., str. 45

⁹² Důvodová zpráva k ZZŘS str. 62

4.7.1. Soudní řízení o neplatnosti manželství

Úprava příslušnosti soudu zůstává v nové úpravě zachována. Pro řízení o neplatnosti je tedy příslušný okresní soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště v České republice, za podmínky, že v tomto obvodu bydlí alespoň jeden z manželů. V případě, že takový soud neexistuje, je příslušný obecný soud manžela, který nepodal návrh na zahájení řízení, a v případě, že není ani takového soudu, tak obecný soud manžela, který podal návrh na zahájení řízení. Účastenství je založeno na materiálním pojetí a účastníky jsou manželé.⁹³

Jak již bylo zmíněno, musíme rozlišovat, zda se jedná o řízení o prohlášení neplatnosti, které lze zahájit i bez návrhu nebo o řízení, které lze zahájit pouze na návrh. Pokud se bude jednat o beznávrhové řízení budou se aplikovat zásady pro řízení nesporné, a bude tedy možné uplatnit obecná ustanovení ZZŘS, která upravují průběh řízení, dokazování a průběh odvolacího řízení. V těchto případech je soud povinen zjišťovat všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí, a není přitom limitován na skutečnosti, které uvádějí účastníci řízení, soud také může provést i jiné důkazy než navrhovali účastníci, pokud je to potřeba ke zjištění skutkového stavu. V průběhu odvolacího řízení pak mohou být uváděny nové skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně, k těmto skutečnostem a důkazům soud přihlédne, i v případě, že nebyly účastníky uplatněny. Soud navíc v odvolacím řízení není vázán mezemi, ve kterých je přezkoumávané rozhodnutí napadáno, a může rozhodnutí přezkoumat, i pokud nebyl v odvolání ani přes výzvu uplatněn dovolací důvod.

Druhou skupinou řízení o neplatnosti manželství, jsou taková řízení, která je možné zahájit pouze na návrh. Pokud se jedná o neplatnost z důvodů zákonných překážek uvedených v § 672 a 676 OZ, je možné řízení zahájit na návrh osoby, která na tom má právní zájem. V případě neplatnosti manželství dle § 673 OZ, tento návrh může podat kterákoli osoba, i pokud na tom nemá právní zájem. Řízení o neplatnosti manželství z důvodu dle § 684 OZ je možné zahájit pouze na návrh manžela, přičemž hmotné právo aktivní věcnou legitimaci omezuje pouze na toho manžela, jehož projev byl postižen vadou stanovenou v tomto ustanovení. V těchto případech může soud kromě důkazů navržených účastníky řízení provést pouze takové důkazy, které jsou potřebné ke zjištění skutkového stavu a vyplývají z obsahu spisu, nebo pokud jimi má být prokázán důvod neplatnosti nebo neexistence manželství, pro které může být zahájeno

⁹³ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 29

řízení i bez návrhu. V odvolacím řízení se uplatní princip neúplné apelace s výhradou možnosti vyšetřovat důvody neplatnosti nebo neexistence manželství, pro které mohlo být manželství prohlášeno za neplatné i bez návrhu.⁹⁴

K zahájení těchto řízení může dojít zásadně kdykoliv, neboť až na výjimku týkající se neplatnosti z důvodu dle § 684 OZ, zde neexistuje žádné časové omezení. Zahájit řízení je tedy možné od okamžiku uzavření manželství až do okamžiku jeho zániku, pod podmínkou, že mezitím nedošlo k jeho konvalidaci (zákon v některých případech připouští, aby k prohlášení neplatnosti došlo i v případě, že manželství bylo zhojeno, jedná se například o neplatnost z důvodu bigamie). Jediné časové omezení, můžeme najít v § 684 OZ, který stanoví, že *návrh lze podat nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy tak manžel mohl vzhledem k okolnostem nejdříve učinit, popřípadě kdy se dozvěděl o pravém stavu věci*, a v případě, že zemře manžel, který podal návrh, tak mohou jeho potomci navrhnout pokračování takového řízení pouze do jednoho roku od jeho smrti.

V případě ztratí-li účastník po zahájení řízení způsobilost být účastníkem (tedy v případě, že zemře nebo je prohlášen za mrtvého), je v § 376 ZZŘS uvedeno, že soud řízení zastaví. Výjimky jsou stanoveny v druhém a třetím odstavci, podle nichž v případě, že se jedná o řízení dle § 374 odst. 1 (řízení o prohlášení neplatnosti manželství z důvodu nátlaku či omylu) a zemře manžel, který nepodal návrh, pokračuje se v řízení s opatrovníkem, kterého jmenuje soud. V případě, pokud zemře manžel, který podal návrh, soud v řízení pokračuje, podal-li potomek zemřelého do jednoho roku návrh. Soud jmenuje stejně jako v předcházejícím případě zemřelému opatrovníka. Tato úprava však dostatečně nereflektuje hmotnou úpravu obsaženou v § 685 OZ, podle které je možné prohlásit manželství za neplatné a to i bez návrhu i v případě, že manželství již zaniklo (tedy i v případě, že jeden z manželů zemřel) a důvodem neplatnosti je zákonná překážka dle § 674 a 675 OZ.

ZZŘS zavádí sankci za nedostavení se navrhovatele k soudu. Tato úprava stanovená v § 379 ZZŘS má aplikační přednost před ustanovením § 110 OSŘ o klidu v řízení. Nová úprava vychází ze společenského zájmu na zachování manželství a v případě, že se navrhovatel bez řádné a včasné omluvy nedostaví k jednání, soud řízení zastaví. Výjimkou jsou případy, kdy jsou dány důvody pro zahájení řízení bez návrhu.⁹⁵

⁹⁴ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 64

⁹⁵ Důvodová zpráva k ZZŘS str. 65

Stejně jako předcházející úprava, tak i ZZŘS omezuje možnost účastníků podat opravný prostředek pouze na odvolání. Podání dovolání, žaloby pro obnovu řízení ani žaloby pro zmatečnost není v těchto případech přípustné.

4.7.2. Soudní řízení o určení, zda tu manželství je nebo není

Řízení o určení, zda tu manželství je nebo není, má mnohé shodné rysy s řízením o neplatnosti manželství z důvodů, pro které je možné prohlásit manželství za neplatné i bez návrhu, neboť i zde se použijí zásady nesporného řízení. Příslušnost soudu je shodná s příslušností pro řízení o neplatnosti (tj. primárně se bude jednat o okresní soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště na území ČR). Účastenství je založeno na materiálním pojetí a účastníky jsou manželé (pod touto definicí se v tomto případě rozumí osoby, které učinily prohlášení o vstupu do manželství). Neboť se jedná o nesporné řízení, může být zahájeno i bez návrhu, soud je povinen zjišťovat všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí a může přihlížet i k jiným, než účastníky navrženým důkazům.

Stejně jako u řízení o neplatnosti manželství i v těchto řízení platí ustanovení týkající se ztráty způsobilosti být účastníkem (§ 376 ZZŘS). Naopak neplatní následky zmeškání jednání, tudíž pokud se navrhovatel bez řádné a včasné omluvy nedostaví k jednání, soud řízení nezastaví, ale uplatní se postup podle OSŘ upravující klid v řízení (§ 110 a 111 OSŘ).

Soud je poté co vysloví neexistenci manželství povinen předat věc příslušnému soudu dle § 417 ZZŘS, který rozhodně o určení otcovství ke společnému dítěti a o úpravě práv a povinností k tomuto dítěti za předpokladu, že dítě není plně svéprávné (jedná se o procesní reflexi hmotněprávní úpravy dle § 679 odst. 1 OZ, který stanoví, že *neprodleně poté, kdy soud určí, že manželství není, rozhodne soud o otcovství ke společnému dítěti i o povinnostech a právech rodičů k němu*).

Stejně jako v případě řízení o neplatnosti manželství, je zde možné z opravných prostředků využít pouze odvolání.

5. Srovnání se zahraniční právní úpravou

Pro srovnání právní úpravy problematiky překážek manželství a s ní spojených institutů neplatného a zdánlivého manželství jsem si vybrala právní úpravy dvou států. Prvním z nich je Slovenská republika, kterou jsem si zvolila z důvodu, že jsme po dlouhou dobu byly součástí jednoho státu a právní úprava této problematiky je v mnoha případech stejná nebo obdobná, přesto však v ní můžeme najít oproti české úpravě i zásadní rozdíly. Druhou právní úpravou je úprava anglická, u které nalezneme větší rozdíly, zvláště v otázkách sankcionování jednotlivých vad, kterými může manželství trpět.

5.1. Slovenská právní úprava

Na rozdíl od vývoje občanského práva v ČR, který prošel během minulého roku celou řadou změn, v jejichž důsledku se právní úprava rodinného práva dostala zpátky do občanského zákoníku, v SR je rodinné právo stále upraveno ve zvláštním zákoně, jedná se o zákon č. 36/2005 Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“). Tento zákon zrušil č. 40/1963 Sb., o rodině, který platil od roku 1963 nejenom na území Slovenské republiky, ale do roku 2013 na území České republiky. Stejně jako naše právní úprava i ta slovenská rozlišuje institut neplatnosti manželství a institut neexistence manželství (tzv. nicotné nebo zdánlivé manželství).

5.1.1. Neplatné manželství dle slovenské právní úpravy

Neplatnost manželství zákon o rodině spojuje jednak s okolnostmi vylučující manželství upravenými v § 9 a jednak s vadami právního úkonu dle § 14 zákona o rodině. Okolnosti vylučující uzavření manželství jsou shodné s překážkami manželství obsažené v zákoně o rodině. Jedná se tedy o následující okolnosti:

- i. bigamie;
- ii. příbuzenský vztah;
- iii. nedostatek věku; a
- iv. zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům;

Soud prohlásí neplatnost manželství výše uvedenými vadami i bez návrhu, neplatnost však nemůže prohlásit, pokud manželství již zaniklo. I v případě, že manželství již zaniklo, může soud rozhodnout o jeho neplatnosti, pokud se jedná o vadu bigamie a příbuzenského vztahu.

Dalším důvodem neplatnosti manželství jsou vady právního úkonu. Na rozdíl od české úpravy, která jej spojuje i s vadami spočívající v omylu v osobě, právním jednání nebo nátlaku, slovenská úprava, za vadu právního úkonu zakládající neplatné manželství považuje skutečnosti, že prohlášení o uzavření manželství nebylo učiněné svobodně, vážně, určitě a srozumitelně. Toto ustanovení odkazuje na úpravu neplatnosti právních úkonů obsaženou v občanském zákoníku. Právní úkon je svobodný, pokud není učiněn pod vlivem fyzického nebo psychického nátlaku, a to včetně bezprávné výhrůžky. Tento nátlak musí způsobit nahrazení vůle snoubence vůlí osoby, která nátlak způsobuje. Nátlak musí být realizován druhým snoubencem nebo třetí osobou se souhlasem tohoto snoubence. Uzavření manželství musí být provedeno v přímé souvislosti s tímto nátlakem, který musí směřovat vůči snoubenci nebo vůči jeho blízkým. Vážnost vůle uzavřít manželství spočívá ve skutečnosti, že snoubenci tímto projevem vůle chtěli vyvolat právní následky, s nimiž zákon tento projev vůle spojuje. Z hlediska vážnosti vůle nezáleží na důvodu snoubenců pro uzavření manželství. Soud prohlásí manželství za neplatné z důvodu absence vážné vůle, pouze pokud je prokázáno, že alespoň jeden z manželů nevěděl, jaké má jeho uzavření právní následky, popř. pokud netušil, že manželství uzavírá, neboť obřad považoval za žert nebo recesi. Neurčitost projevu vůle spočívá v projevu, který sice byl srozumitelný z hlediska jazykového, ale nebylo z něho jednoznačně poznat, jaká je vůle snoubence (např. na otázku, zda vstupuje do manželství s druhým snoubencem, odpověděl možná nebo nejsem si jistý). Nesrozumitelnost vůle způsobuje, že není objektivně možné určit, co chtěl snoubenec vyjádřit (např. bude odpovídat cizí řečí bez přítomnosti tlumočnicka). Soud neplatnost manželství z důvodu vady právního úkonu prohlásí pouze na návrh jednoho z manželů, přičemž nezáleží na tom, zda tento návrh podal manžel, který tyto vady vyvolal.⁹⁶

⁹⁶ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině: komentár*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia Komentované zákony. ISBN 80-740-0359-0., str. 53-55

5.1.2. Zdánlivé manželství dle slovenské právní úpravy

Slovenská právní úprava neexistence manželství obsahuje stejně, jako česká úprava v ZOR, výčet případů, v jakých manželství nevznikne (vznikne tzv. nicotné nebo zdánlivé manželství). Tento výčet (ač se tak na první pohled může zdát) není taxativní, neboť manželství nevznikne ani v dalších případech, které nejsou v tomto ustanovení uvedeny. Manželství tedy nevznikne, pokud prohlášení o uzavření manželství:

- i. bylo vynuceno násilím;
- ii. bylo učiněno osobou mladší 16 let;
- iii. bylo učiněno před nepříslušným matričním úřadem (s výjimkou uzavření manželství v ohrožení života nebo s povolením příslušného matričního úřadu) nebo před nepříslušným starostou nebo primátorem nebo poslancem obecného zastupitelstva nebo městského zastupitelstva;
- iv. bylo učiněno před církví nebo náboženskou společností, které není registrovaná podle zvláštního předpisu nebo před osobou, která není oprávněna vykonávat činnost duchovního registrované církve nebo náboženské společnosti;
- v. bylo učiněno v cizině před orgánem, který k tomu nebyl určený; nebo
- vi. učinil zástupce bez platné plné moci nebo došlo k jejímu odvolání.

Manželství kromě výše uvedených případů nevznikne také, pokud by ho uzavřely osoby stejného pohlaví nebo by chybělo souhlasné prohlášení.

Ustanovení týkající se vzniku zdánlivého manželství z důvodu jeho vynucení násilím je třeba chápat jako speciální ustanovení ve vztahu k § 14 zákona o rodině, který stanoví, že manželství je neplatné, pokud nebyl projev o vstupu do manželství učiněn svobodně. Manželství, které bylo uzavřeno osobou mladší 16 let, nikdy nevznikne. Manželství, které bylo uzavřeno v cizině s osobou mladší 16 let, která je státním občanem státu, který umožňuje takové osobě uzavření manželství, podle slovenského práva také nevznikne (resp. nebude Slovenskou republikou uznané). Slovenská právní úprava spojuje vznik zdánlivého manželství i s nedodržením podmínek uzavření občanského sňatku (tento důvod obsahovala i česká právní úprava v ZOR do konce roku 2002). Stejně jako ZOR a občanský zákoník, tak i slovenský zákon o rodině trestá

uzavření manželství před orgánem neregistrované církve nebo náboženské společnosti, popř. neoprávněnou osobou registrované církve nebo náboženské společnosti, neexistencí takového manželství. Slovenský občan může uzavřít manželství v cizině dvěma způsoby. Prvním způsobem je jeho uzavření podle právního řádu cizího státu před orgánem příslušným podle tamního právního řádu. Takto uzavřené manželství je platné ve Slovenské republice, jednak pokud bylo uzavřené oprávněným orgánem a jednak pokud neexistovala žádná okolnost vylučující uzavření manželství podle kogentních ustanovení slovenského hmotného práva (tzv. výhrada veřejného pořádku). Druhou možností je uzavření manželství podle slovenského práva, příslušným orgánem je v tomto případě zastupitelský úřad Slovenské republiky (osobou oprávněnou k uzavírání manželství je zplnomocněný vedoucí zastupitelského úřadu, který může pověřit některého ze svých podřízených úředníků). Stejně jako ZOR i slovenská právní úprava spojuje vznik zdánlivého manželství s nedodržením podmínek pro uzavření manželství v zastoupení.⁹⁷

Vzhledem k tomu, že v kapitole 4.3. a 4.5. bylo pojednáno o neplatnosti (reps. neexistenci) registrovaného partnerství, je potřeba uvést, že v současné době slovenský právní řád neumožňuje uzavření registrovaného partnerství. V listopadu 2012 se sice dostal do Národní rady SR návrh zákona o registrovaném partnerství, pro svou slabou podporu se však nedostal do druhého čtení.⁹⁸

5.2. Anglická právní úprava

Právní úprava překážek manželství a s ní spojená problematika neplatnosti a neexistence manželství je upravena ve dvou právních předpisech, a to v Marriage Act 1949 (dále jen „MA“) a Matrimonial Causes Act 1973 (dále jen „MCA“), neboť anglické právo náleží k angloamerickému typu právní kultury, právní úprava je dotvářena soudními precedenty. Právní úprava neplatnosti a neexistence manželství podle MA a MCA není účinná na území celého Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, ale pouze na území Anglie a Walesu, proto v této kapitole užívám pojem anglická právní úprava (popř. anglické právo atd.), čímž mám na mysli úpravu v Anglii a Walesu.

⁹⁷ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině: komentár*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia Komentované zákony. ISBN 80-740-0359-0., str. 62-65

⁹⁸ <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze%2Fhlasovanie%2Fhlasovanie&ID=31058>

Anglické právo stejně jako české rozlišuje neplatné manželství (tzv. voidable marriage) a zdánlivé manželství (tzv. void marriage). Podstata těchto institutů je stejná jako v českém právu, tj. neplatné manželství zůstává platné, až do doby než soud rozhodne o jeho neplatnosti, přičemž řízení je návrhové a návrh mohou podat pouze manželé. Uzavření zdánlivého manželství nemá žádné právní následky, a tudíž není třeba k prohlášení jeho neexistence rozhodnutí soudu. K prohlášení zdánlivého manželství dojít může, a v tomto případě, může podat návrh osoba, která prokáže právní zájem, a to i po smrti osob, které zdánlivé manželství uzavřely.⁹⁹

5.2.1. Neplatné manželství dle anglické právní úpravy

Důvody neplatnosti manželství jsou upraveny v § 12 MCA. Jedná se o následující skutečnosti:

- i. nemožnost naplnění manželství;
- ii. dobrovolné odmítnutí naplnění manželství;
- iii. nedostatek v souhlasném prohlášení;
- iv. duševní porucha;
- v. pohlavní nemoc;
- vi. těhotenství s jiným mužem; a
- vii. změna pohlaví.

Prvním důvodem, který MCA uvádí je nemožnost naplnění manželství. Tento důvod neplatnosti měl větší význam v minulosti, než má v současné době, a přestože je nyní považován za zastaralý, v MCA stále zůstává uveden. Tento důvod způsobuje neplatnost manželství pouze za předpokladu, že nedošlo k naplnění manželství (tj. nedošlo alespoň k jednomu pohlavnímu styku za trvání manželství bez ohledu na skutečnost, zda měli manželé pohlavní styk před uzavřením manželství), a pokud nemožnost naplnění manželství je fyzického nebo psychického charakteru a je trvalá a nenapravitelná. Návrh na neplatnost manželství může podat jak manžel, který není schopný naplnit manželství, tak druhý z manželů. Další důvod neplatnosti manželství (dobrovolné odmítnutí naplnění manželství) je blízce spjatý s prvním důvodem, nicméně v tomto případě, se nemůže dovolávat neplatnosti manželství ten z manželů, který

⁹⁹ CRETNEY, Stephen Michael a J MASSON. Principles of family law. 6th ed. London: Sweet, 1997. ISBN 04-215-0180-4., str. 40

dobrovolně odmítl naplnění manželství. Nenaplnění manželství mezi civilním sňatkem a církevním sňatkem není důvodem neplatnosti.¹⁰⁰

Nedostatek ve sňatečním prohlášení může být způsoben nátlakem, omylem, duševní nemocí nebo jiným způsobem (např. uzavření manželství pod vlivem alkoholu nebo drog nebo nevědomost o významné informaci o druhém manželovi). Nátlak při uzavření manželství, který způsobuje neplatnost tohoto manželství, může spočívat v hrozbě (ta nemusí pocházet od druhého manžela, ale i od třetí osoby) nebo v použití násilí. Anglická právní úprava také spojuje neplatnost manželství pouze s určitým typem omylů, a to s omylem v osobě manžela a omylem v charakteru obřadu. Manželství bude neplatné také v případě, že osoba, které ho uzavřela, nerozuměla charakteru tohoto závazku.¹⁰¹

S neplatností manželství je dále spojena duševní porucha, kterou trpěla osoba, která je obecně schopná udělit platný souhlas, ale během svatebního obřadu trpěla duševní poruchou dle § 1 Mental Health Act 1983. Dalším důvodem způsobující neplatnost manželství je pohlavní choroba, pokud jí jeden z manželů trpěl při uzavření manželství a druhý z manželů o tom nevěděl (k pohlavním chorobám způsobující neplatnost manželství nepatří HIV a AIDS). Manžel se dále může dožadovat prohlášení manželství za neplatné v případě, že manželka v okamžiku uzavření manželství byla těhotná s jiným mužem, a on o tom nevěděl. Neplatné manželství naopak nevznikne, pokud by v okamžiku uzavření manželství očekával manžel dítě s jinou ženou.

Poslední dva důvody neplatnosti manželství jsou spjaté s Gender Recognition Act, který umožňuje změnu pohlaví a vydání nového rodného listu. Osobě, která se nachází v manželství a změni své pohlaví vydán prozatímní osvědčení o uznání pohlaví (tzv. interim tender recognition certificate). Oba manželé pak mohou do 6 měsíců od jeho vydání podat návrh na prohlášení manželství za neplatné. Druhým případem, kdy může dojít k prohlášení neplatnosti manželství z důvodu změny pohlaví, je situaci, kdy v okamžiku uzavření manželství nevěděl manžel o tom, že druhý manžel podstoupil změnu pohlaví.

¹⁰⁰ WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 46-49 p. ISBN 01-992-3127-3.

¹⁰¹ WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 50-54 p. ISBN 01-992-3127-3.

I v anglické úpravě existuje možnost konvalidace manželství, které trpí některou vadou, pro kterou by mohlo být prohlášeno za neplatné. Soud neplatnost manželství nevysloví v případě, že přestože si byl navrhovatel vědom vady zakládající neplatné manželství, nechal druhého manžela spoléhat na to, že se nebude domáhat rozhodnutí o neplatnosti, a bylo by to vůči druhému manželovi nespravedlivé. Druhým způsobem konvalidace je uplynutí času. Soud neprohlásí manželství za neplatné, pokud od jeho uzavření uplynuly 3 roky a nejedná se o neplatnost z důvodu změny pohlaví nebo nenaplnění manželství nebo o případ, kdy navrhovatel trpěl duševní poruchou, a bylo by nespravedlivé po něm dodržení této časové limitace vyžadovat.¹⁰²

5.2.2. Zdánlivé manželství dle anglické právní úpravy

Důvody zdánlivého manželství jsou uvedeny v § 11 MCA 1973 a jedná se o následující skutečnosti:

- i. příbuzenský vztah;
- ii. nedostatek věku;
- iii. rozpor s formálními požadavky uzavření manželství;
- iv. bigamie; a
- v. stejné pohlaví.

Ne každý příbuzenský vztah zakládá zdánlivé manželství, musí se jednat o příbuzenské vztahy, které jsou uvedeny v § 1 MA 1949. Zakázané jsou tedy manželství mezi:

- i. otcem a dcerou;
- ii. matkou a synem;
- iii. neteří a strýcem;
- iv. synovcem a tetou;
- v. sourozenci;
- vi. prarodičem a vnoučetem;
- vii. polovičními sourozenci; a
- viii. adoptivními rodiči a dětmi.

¹⁰² WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 55-57 p. ISBN 01-992-3127-3.

Při porovnání této úpravy si je třeba uvědomit jednu zásadní věc, a to že blízký příbuzenský vztah nezakládá, tak jako v ČR neplatné manželství, ale manželství zdánlivé. Zajímavá je také skutečnost, že přestože je okruh zakázaných příbuzenských vztahů širší než podle českého práva, tak anglická úprava nesankcionuje manželství uzavřené mezi adoptivními sourozenci jeho neexistencí (přestože u adoptovaných dětí a rodičů ano). Zvláštní je také skutečnost, že manželství uzavřené mezi tetou/strýcem a synovcem/neteří je zdánlivé, ale manželství uzavřené mezi bratrancem a sestřenicí je platné.¹⁰³

Zdánlivé manželství dále zakládá nedostatečný věk manželů. Hranice pro uzavření manželství je nastavena stejně jako v ČR, tj. osoba, která chce uzavřít manželství, musí být starší 16 let. Osoba starší 16 let, která ještě nedovršila 18 let, musí mít k uzavření manželství písemný souhlas zákonného zástupce. V případě, že takový souhlas zákonný zástupce odmítne udělit, může jej nahradit povolení soudu.¹⁰⁴

Případy, kdy nejsou dodrženy určité formální požadavky na uzavření manželství, jsou taktéž sankcionovány vznikem zdánlivého manželství.

Další skutečností, která způsobuje vznik zdánlivého manželství je již existující manželství nebo občanské partnerství (civil partnership), což je svazek obdobný registrovanému partnerství. Stejně jako příbuzenský vztah, tak i bigamii anglická úprava sankcionuje přísněji než česká, která s ní spojuje vznik neplatného manželství. Stejně jako podle českého trestního práva, tak i podle práva anglického je bigamie trestným činem (výjimkou je situace, kdyby manželé důvodně předpokládali, že předcházející manželství je neplatné nebo je první manžel mrtvý).¹⁰⁵

Posledním důvodem zdánlivého manželství je stejné pohlaví manželů, což vychází ze skutečnosti, že i anglické právo pojímá manželství jako trvalý svazek muže a ženy.

Z výše uvedeného vyplývá, že anglická úprava následků vad manželství má celou řadu stejných institutů jako česká úprava, ale najdeme v ní také mnoho odlišností. Shodným rysem obou úprav je existence dvou institutů, kterými jsou

¹⁰³ WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 17-18 p. ISBN 01-992-3127-3.

¹⁰⁴ CRETNEY, Stephen Michael a J MASSON. *Principles of family law*. 6th ed. London: Sweet, 1997. ISBN 04-215-0180-4., str. 49

¹⁰⁵ WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 18 p. ISBN 01-992-3127-3.

vady manželství sankcionovány, a to neplatné manželství (voidable marriage) a zdánlivé manželství (void marriage), přičemž obsah těchto institutů je obdobný jako dle české úpravy. Na druhou stranu anglické právo zná větší množství vad manželství, které spojuje s neplatností nebo neexistencí manželství (např. pohlavní nemoc nebo těhotenství manželky s jiným mužem české právo nesankcionuje neplatností takového manželství). Anglické právo dále spojuje většinu vad manželství, které české právo spojuje se vznikem neplatného manželství, se vznikem manželství zdánlivého. Nakonec je třeba podotknout, že neboť anglické právo uznává svazek osob stejného pohlaví (civil partnership), tak v Civil Partnership Act 2004 obsahuje právní úpravu neplatnosti a neexistence takového vztahu.

6. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zhodnocení právní úpravy překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace, a to s ohledem na skutečnost, že od 1.1.2014 vstoupil v účinnost občanský zákoník, který tuto problematiku nově upravuje.

Při zpracování této práce jsem vycházela kromě právních předpisů (ať již účinných či historických) především odborné a komentářové literatury, která tuto problematiku poměrně zdařile a uceleně zpracovává. Bohužel vzhledem k poměrně krátké době, která uplynula od nabytí účinnosti občanského zákoníku, nebylo příliš možné vycházet z odborné literatury zabývající se právní úpravou překážek manželství v občanském zákoníku. Z tohoto důvodu jsem při zpracování pasáží týkajících se této úpravy vycházela především z dikce zákona a důvodové zprávy k občanskému zákoníku. Stejně jsem postupovala i při zpracování podkapitoly týkající se soudního řízení (zde jsem tedy vycházela ze zákona o zvláštních řízeních soudních a jeho důvodové zprávy).

Stěžejní část této práce tvoří problematika zákonných překážek manželství. Tyto překážky stanovují nejzásadnější náležitosti, které musí snoubenci splňovat pro to, aby mohly platně uzavřít manželství. S novou právní úpravou u těchto překážek došlo kromě přidání nové překážky manželství spočívající v blízkém výchovném vztahu, pouze k dílčím změnám. Dále jsem se ve své práci věnovala i ostatním vadám, kterými může manželství trpět. Jedná se o vady sňatečného projevu vůle a sňatečného obřadu. Zákonné překážky a vady manželství způsobují právní následky v podobě vzniku neplatného nebo zdánlivého manželství. Největším rozdílem mezi neplatným a zdánlivým manželství je ve skutečnosti, že zatímco neplatné manželství vznikne, má právní následky a považuje se za platné do okamžiku, kdy soud pravomocně rozhodne o jeho neplatnosti, tak zdánlivé manželství vůbec nevznikne a tudíž nemá žádné právní následky. Právě u zdánlivého manželství došlo s účinností občanského zákoníku k největším změnám, a to nejenom v terminologii. Zákon o rodině totiž obsahoval výčet případů, v kterých manželství nevznikne, což byla vzhledem historickým právním úpravám na území České republiky, tak i vzhledem k zahraničním právním úpravám, které zpravidla neobsahují výčet těchto důvodů, a neexistence manželství je dovozována právní teorií (je zajímavé, že například anglická právní úprava tento výčet také obsahuje) úprava nestandardní. Občanský

zákoník výslovně uvádí pouze dvě náležitosti, jejichž absence je sankcionována vznikem zdánlivého manželství, dále pak stanoví, že *manželství nevznikne, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat*. Ve své diplomové práci jsem se pokusila určit, které náležitosti by mohly být právní teorií i praxí považovány za natolik nezbytné, že jejich absence by vylučovala vznik manželství. Vzhledem k absenci relevantní literatury k tématu zdánlivého manželství dle občanského zákoníku, v současné době nemohu určit, zda se moje úvahy ubíraly správním směrem či, zda právní teorie bude mezi náležitostmi, na kterých je třeba bezvýhradně trvat řadit i jiné než mnou uvedené náležitosti.

Závěrem bych chtěla uvést, že česká právní úprava překážek manželství, jejich právních následků a případné konvalidace obsažená v občanském zákoníku je (až na některé dílčí problémy uvedené v předcházejících kapitolách) poměrně zdařilá.

Resumé

The theme of my diploma thesis is „Impediments to marriage, their legal consequences and possible corrections“. This thesis is divided into 6 chapters and puts main emphasis on impediments to marriage and their legal consequences – void and voidable marriage. Legal regulation of this issue is contained in the Act No. 89/2012 Coll., Civil Code. In my thesis is also mention legal regulation according the Act No. 94/ 1963 Coll., on Family that was effective in Czech republic until the end of the last year.

Second chapter briefly describes process of marriage. Following chapter covers history of the issue of impediments (with accent on the legal regulation in the ABGB). Basis of my thesis is contained in the fourth chapter and deals with void (non marriage, putative marriage) and voidable (invalid) marriage due to particular impediments (including comparison with previous legal regulation), void and voidable civil partnership, legal consequences of void and voidable marriage and the proceedings. The fifth chapter describes legal regulations of examined problem in Slovakia and England and Wales and theirs comparison with Czech legal regulation.

Civil Code regulates 5 impediments to marriage whose consequences are voidable marriage. First impediment is minor age of the fiancé. Into marriage cannot enter minor (younger than 18 years) who does not have full legal capacity. Exceptionally can court for important reasons approve entrance into marriage to minor (who does not have full legal capacity) who is older than sixteen years. Voidable marriage also arises when it is closed by the person whose legal capacity has been limited. Czech family law is built on the principle of monogamy, therefore impediment to marriage is also existing marriage or civil partnership (person who wants to enter into marriage has to be single). Marriage cannot be closed between people who are in the family relationship with each other (forbidden relationships are between ancestors and descendants and between siblings), regardless if it is biological family relationship or family relationship arises from adoption. Voidable marriage is also caused by close relationship that is similar to the family relationship (e.g. fostering or guardian). Apart from impediments to marriage voidable marriage also arises from declaration of the entrance into marriage that was done as a result of unlawful threat or error

concerning identity of one of the fiancés or concerning the nature of the legal act of entrance into marriage.

Some defects of marriage can caused void marriage. Void marriage never came into existence and therefore there is no need to go to court to obtain a decree of non existence. Civil code does not explicitly state, what are the reasons of void marriage, but considering previous legal regulation and legal theory the defects that caused void marriage are i) minor age under 16 year, ii) same sex of fiancé, iii) entrance into marriage is not based on serious consenting expression of will and iv) marriage is not closed before the authorized person. The religion marriages have further requirements and their absence could also cause void marriage.

Aim of this thesis is to introduce issue of impediments to marriage and their consequences (void and voidable marriage) and to point out to the differences in current legal regulation and the previous one.

Seznam použitých literatury a pramenů:

Knižní publikace

MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 73-74 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 15. ISBN 80-858-5053-2

HRUŠÁKOVÁ, Milana a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006c1998, 459 s. ISBN 80-723-9192-5.

KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Vyd. 1. Praha: Orbis, 1962, 65-66 s., 22 obr. příl.

Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Reprint původního vydání. Editor František Rouček, Jaromír Sedláček. Praha: ASPI publishing, 2002, 408-417 s. Sv. 1. ISBN 80-859-6360-4.

Právní ústav ministerstva vnitra v Praze. *Komentář k zákonu o právu rodinní*. Vyd. 3. Praha: Orbis. 1953. str. 46-56

ŠVESTKA, Jiří a Jan DVOŘÁK. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-807-3574-680.

VESELÁ, Renata a Karel SCHELLE. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-864-3248-3., str. 57-61

ŠVESTKA, Jiří. DVOŘÁK, Jan. FIALA, Josef. a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, lxxv, 1342 s. ISBN 978-807-4783-692.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN. *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, Právo (Key Publishing). ISBN 978-808-7475-164.

RADVANOVÁ, Senta a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999, xix, ISBN 80-717-9182-2.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: Zákon o registrovaném partnerství : komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxviii, ISBN 978-807-4000-614.,

ŠÁMAL, Pavel a Karel SCHELLE. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xvi, 1909 s. ISBN 978-807-4004-285.

HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. 1. vyd. Praha: Academia, 1977.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009-2010. ISBN 97880740017892.

DVOŘÁK, Jan. *Majetkové společenství manželů: komentář*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2004, xv, Beckova edícia Komentované zákony. ISBN 80-863-9570-7.

PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckova edícia Komentované zákony. ISBN 80-740-0359-0.

WELSTEAD, Mary a Susan S EDWARDS. *Family law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, c2008, xxxviii, 46-49 p. ISBN 01-992-3127-3.

CRETNEY, Stephen Michael a J MASSON. *Principles of family law*. 6th ed. London: Sweet, 1997. ISBN 04-215-0180-4., str. 40

Odborné články

MRÁZEK, Josef. *Matrimonium claudicans a uzavírání manželství s cizince nebo v zahraničí*. *Právní rozhledy*. 2007. roč. 2007, č. 9, s. 309-320.

Judikatura

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek: rozhodnutí R 30/1976

Rozhodnutí Nejvyššího soud ČR sp. zn. 30 Cdo 1304/2013

Rozhodnutí Nejvyššího soud ČR sp. zn. 29 Cdo 1198/2003

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek: rozhodnutí R 42/72

Internetová zdroje

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>

http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/vecny_zamer_OZ_2000.pdf

<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze%2Fhlasovanie%2Fhlasovanie&ID=31058>

<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=713>

Právní předpisy

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 91/1998 Sb., novelizující zákon č. 94/1963 Sb.

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotnických službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém

Císařský patent č. 946/1811, Všeobecný zákoník občanský (ABGB)

Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 124/1968 Sb., o Úmluvě o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství

Nářízení Rady č. 2201/2003, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželství a ve věcech rodičovské zodpovědnosti

Zákon č. 36/2005 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Matrimonial Causes Act 1973

Marriage Act 1949

The Civil Partnership Act 2004

Gender Recognition Act

Další zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Důvodová zpráva k zákonu č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Důvodová zpráva k zákonu č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství

Důvodová zpráva k zákonu č. 265/1949 Sb., o právu rodinném